

บทที่ 4

ความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทตามกฎหมายต่างประเทศ และประเทศไทย

เนื่องจากความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัท เป็นความเชื่อมโยงกับความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลเข้ากับองค์กร (Organ) ผู้บริหารงานของนิติบุคคล ซึ่งนิติบุคคลก็คือบริษัท ส่วนผู้บริหารงานของบริษัท หรือผู้แทนของบริษัท ตามมาตรา 70 คือ กรรมการของบริษัทนั่นเอง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาเฉพาะกรณีของบริษัท ดังนั้น “กรรมการบริษัท” คือ “ผู้แทนนิติบุคคล” ในบทนี้จะได้ศึกษาความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัท โดยนำแนวความคิดการกำหนดข้อสันนิษฐานในบทที่ 2 มาใช้ในการพิจารณาว่าการกำหนดข้อสันนิษฐานมีความเป็นธรรมหรือไม่ โดยศึกษาการศึกษาความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลก่อน และจะศึกษาเฉพาะความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทของต่างประเทศและประเทศไทย เนื่องจากแนวความคิดของนักนิติศาสตร์ส่วนใหญ่ในประเทศมีแนวโน้มในการยอมรับหลักเกณฑ์การกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลตามระบบคอมมอนลอว์ ในบทนี้จะศึกษาในประเทศที่กำหนดความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลตามระบบคอมมอนลอว์เป็นหลัก ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนี้

4.1 ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล

เนื่องจากนิติบุคคลมีลักษณะเป็นองค์กร การบริหารงานของนิติบุคคลจึงประกอบไปด้วยบุคคลมากมาย ซึ่งทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามสถานะ ตามตำแหน่งต่างๆ เช่น คณะกรรมการ ผู้อำนวยการ ผู้จัดการ เป็นต้น ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดค่าของผู้แทนนิติบุคคลตามกฎหมายไทยนั้น ได้มีการยอมรับในการนำแนวความคิดเรื่องการแสดงเจตนาของผู้แทนนิติบุคคลในทางแพ่งมาใช้ในการให้ความหมายของคำว่า ผู้แทนนิติบุคคลในทางอาญา ดังปรากฏตามบรรทัดฐานคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 787-788/2506 โดยมีมติที่ประชุมใหญ่ ดังต่อไปนี้⁷⁰

⁷⁰ ญัตตสา นัตรไพฑูรย์. เล่มเดิม. หน้า 34-35.

“...เจตนาของนิติบุคคลย่อมแสดงออกทางผู้แทนนิติบุคคล ตามนัยแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 75 เมื่อผู้แทนของนิติบุคคลแสดงเจตนาอันใด ซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของผู้แทนในทางการของการดำเนินกิจการ ตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล เจตนาที่ผูกพันและจะต้องถือว่าเป็นเจตนาของนิติบุคคลนั่นเอง ฉะนั้นนิติบุคคลจึงมีเจตนาอันเป็นองค์ประกอบความรับผิดชอบในทางอาญาและกระทำผิดซึ่งผู้กระทำได้มี...”

ทั้งนี้ได้มีการวางขอบเขตของผู้แทนนิติบุคคลไว้ว่า บุคคลดังกล่าวจะต้องเป็นผู้แทนของนิติบุคคลโดยแท้จริง และความเป็นผู้แทนนิติบุคคลจะเกิดขึ้นโดยอำนาจของกฎหมาย จึงกล่าวได้ว่าบุคคลซึ่งมีชื่อปรากฏในข้อบังคับหรือ ตราสารจัดตั้งของนิติบุคคลเท่านั้นจึงจะมีฐานะเป็นผู้แทนนิติบุคคล โดยบุคคลดังกล่าวอาจมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป เช่น ผู้แทนของห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้วเรียกว่า “หุ้นส่วนผู้จัดการ” ผู้แทนของบริษัทจำกัด เรียกว่า “กรรมการ” เป็นต้น

สำหรับความผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล มีดังนี้⁷¹

4.1.1 ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลในการกระทำผิดของตนเอง

ในกรณีที่ผู้รับผิดชอบทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลได้กระทำความผิดอาญาเพื่อประโยชน์ของนิติบุคคล นิติบุคคลต้องรับผิดชอบทางอาญาในการกระทำความผิดอาญาในการกระทำนั้นและผู้แทนนิติบุคคลต้องรับผิดชอบเป็นส่วนตัวด้วย ดังเช่น คำพิพากษาที่ 1612 – 1613/2518 ซึ่งตัดสินว่า กรณีที่ผู้แทนนิติบุคคลได้กระทำการในนามของนิติบุคคล กระทำนั้นเป็นความผิดทางกฎหมาย ถ้ามิใช่ความผิดเฉพาะตัวตามที่กฎหมายระบุไว้ ผู้แทนทั้งหลายผู้ลงมือกระทำจะต้องมีความผิดเป็นส่วนตัวด้วย จะอ้างความเป็นผู้แทนนิติบุคคลเป็นข้อแก้ตัวให้พ้นผิดหาได้ไม่ เช่น กรณีที่หุ้นส่วนผู้จัดการสั่งไม่ให้พนักงานขายของซึ่งเป็นสินค้าควบคุมไว้เพื่อจำหน่าย เช่นนี้ หุ้นส่วนผู้จัดการต้องรับผิดชอบเป็นส่วนตัวตามพระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด มาตรา 30 ซึ่งกำหนดว่า

⁷¹ วงศ์ศิริ ศรีรัตน์. (2536). ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคล. หน้า 24-26.

“ห้ามมิให้บุคคลใด กักตุนสินค้าควบคุมโดยมีสินค้าควบคุมไว้ในครอบครองเกินปริมาณที่กำหนดไว้ในประกาศของคณะกรรมการตามมาตรา 24 (14) หรือเก็บสินค้าควบคุมไว้ ณ สถานที่อื่น นอกจากที่เก็บตามที่ได้แจ้งไว้ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา 24 (6) หรือผู้ประกอบการใดซึ่งมีสินค้าควบคุมไว้เพื่อจำหน่ายแล้ว ไม่นำออกจำหน่ายหรือเสนอขายตามปกติ หรือปฏิเสธการจำหน่ายหรือประวิงการจำหน่าย หรือการส่งมอบสินค้าควบคุมโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร”

ในกรณีที่ผู้แทนนิติบุคคลรับผิดชอบเป็นส่วนตัว แม้จะกระทำการในนามนิติบุคคลนั้นก็จะเป็นไปตามหลักกฎหมายอาญาในมาตรา 59 แห่งประมวลกฎหมายอาญา กล่าวคือ เมื่อผู้บริหารนิติบุคคลได้กระทำการครอบครองประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในคือมีการกระทำและมีเจตนาในการกระทำความผิด พร้อมทั้งการกระทำดังกล่าวนั้น ผู้บริหารนิติบุคคลไม่มีอำนาจกระทำได้ และไม่มีเหตุยกเว้นโทษ ผู้บริหารนิติบุคคลก็ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายทั่วไปนั่นเอง

ดังนั้นความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล ไม่เป็นเหตุทำให้ผู้บริหารนิติบุคคลหลุดพ้นจากความรับผิดทางอาญาที่ตนทำลงไปแต่อย่างใด

และกรณีนี้เมื่อถือว่าเป็นการกระทำอันผูกพันนิติบุคคลและนิติบุคคลต้องรับผิดชอบตามมาตรา 30 นี้ ด้วย จึงทำให้ผู้บริหารนิติบุคคลอื่น ๆ ซึ่งมีได้ลงมือกระทำความผิด ถูกสันนิษฐานให้ต้องรับผิดไว้ก่อนด้วย คือต้องรับผิดชอบตามมาตรา 47 ซึ่งบัญญัติว่า

“ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคลกรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้น ต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยคนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

4.1.2 ความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลตามข้อสันนิษฐาน

กรณีที่ถูกกฎหมายกำหนดว่า เมื่อนิติบุคคลกระทำความผิดให้สันนิษฐานว่า กรรมการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลกระทำความผิด เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำความผิดดังกล่าว เป็นกรณีที่ไม่มีผู้บริหารคนใดลงมือกระทำความผิด แต่มีการกระทำอันถือได้ว่าเป็นความผิดของนิติบุคคลเกิดขึ้น ผู้บริหารที่มีได้ลงมือกระทำความผิดก็ถูกสันนิษฐานให้ต้องรับผิดได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 211/2526 ที่พนักงานขายของห้างหุ้นส่วนจำกัด

ปฏิเสธการจำหน่ายปูนซีเมนต์ โดยไม่มีเหตุผลอันสมควรครบองค์ประกอบความผิด ตามพระราชบัญญัติ กำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 มาตรา 30 ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 3.3.1 และกรณีที่ทำให้หุ้นส่วนผู้จัดการต้องรับผิดชอบไปด้วย ตามข้อสันนิษฐานตามมาตรา 47

นอกจากนี้ ตามคำพิพากษานี้ยังถือว่า การปฏิเสธการจำหน่ายของพนักงานขาย ก็ถือว่าเป็นการกระทำของนิติบุคคลและศาลพิพากษาลงโทษนิติบุคคลด้วย จะเห็นได้ว่าเป็นกรณีที่ไม่มีผู้แทนนิติบุคคลคนใดลงมือกระทำผิดด้วยตนเอง แต่ต้องรับผิดชอบตามข้อสันนิษฐาน

4.2 ความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทตามกฎหมายต่างประเทศ และประเทศไทย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึง แนวทางตามกฎหมายคอมมอนลอว์คือประเทศอังกฤษ และประเทศสหรัฐอเมริกา พร้อมกับศึกษาแนวทางตามกฎหมายในประเทศไทย ดังนี้

4.2.1 ความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทในประเทศอังกฤษ

ในประเทศอังกฤษ เมื่อศาลพิพากษาว่าบริษัทกระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ อันเนื่องมาจากการกระทำของลูกจ้าง (servants) หรือกรรมการ (officers) แล้ว ลูกจ้างหรือกรรมการนั้นก็อาจต้องรับผิดทางอาญาด้วย โดยอาจต้องรับผิดในฐานะตัวการร่วม (a joint principal) หรือในฐานะผู้ช่วย (abettor) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติการณ์ในการกระทำความผิด⁷²

ในประเทศอังกฤษ ได้มีการกำหนดความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทไว้ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรมากขึ้นเรื่อยๆ โดยลักษณะของการบัญญัติกฎหมายมี 2 รูปแบบได้แก่

4.2.1.1 การกำหนดว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิด และสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นโดยความยินยอม หรือความรู้เห็นเป็นใจ หรือเกิดขึ้นจากความประมาทใดๆ ของผู้อำนวยการ ผู้จัดการ เลขานุการ หรือเจ้าหน้าที่อื่นใดในลักษณะเดียวกันกับบุคคลในตำแหน่งต่างๆดังกล่าวของนิติบุคคล หรือบุคคลใดซึ่งกระทำการในลักษณะดังกล่าว บุคคลนั้นและนิติบุคคลจะมีความผิด

ในกรณีนี้ โจทก์มีหน้าที่นำสืบให้ศาลเห็นถึงการกระทำความผิดของจำเลย ซึ่งกฎหมายส่วนใหญ่ของอังกฤษมีลักษณะเช่นนี้

4.2.1.2 การกำหนดข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทในกรณีนี้ฝ่ายจำเลยมีหน้าที่นำเสนอพยานหลักฐาน เพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานของกฎหมาย

⁷² Glanville Williams. (1961). **Criminal Law : The General Part** (2 nd ed). pp. 865-866.

กฎหมายที่บัญญัติในลักษณะนี้ เช่น the Official Secrets Act 1920 มาตรา 8(5) ซึ่งกำหนดว่า “ในกรณีที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือบริษัทเป็นผู้กระทำความผิด ผู้อำนวยการ และผู้บริหารของห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือบริษัทจะต้องรับผิดชอบในความผิดดังกล่าวด้วย เว้นแต่บุคคลนั้นจะสามารถพิสูจน์ได้ว่า การกระทำหรือการงดเว้นกระทำที่เป็นความผิดได้เกิดขึ้น โดยปราศจากความรู้หรือความยินยอมของบุคคลนั้น”

การบัญญัติกฎหมายในลักษณะที่เป็นข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคลนั้น ทำให้เกิดข้อสงสัยเรื่องความชอบธรรมของการบัญญัติกฎหมายในลักษณะนี้ เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาในประเทศอังกฤษยึดถือหลัก “presumption of innocence” โดยปัญหาเรื่องนี้เกิดจากความเข้าใจเรื่อง “ภาระพิสูจน์” (burden of proof) ผิดเพี้ยนไป⁷³ กล่าวคือ ในระบบคอมมอนลอว์แบ่งภาระการพิสูจน์ออกเป็นภาระจูงใจให้ศาลเชื่อ (persuasive burden) และภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน (evidential burden) ในคดีอาญานั้น โจทก์มีภาระทั้งสองประการคือ ทั้งภาระจูงใจให้ศาลเชื่อ และภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน ส่วนจำเลยมีหน้าที่เพียงการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น มิได้มีหน้าที่จูงใจให้ศาลเชื่อแต่อย่างใด โดยจำเลยมีสิทธิที่จะไม่ให้การใดๆเลย หรืออาจจะยกข้อต่อสู้โต้แย้งข้อกล่าวหาของโจทก์ได้ ในทางปฏิบัติ เกิดความเข้าใจผิดว่า ข้อสันนิษฐานความรับผิดของกรรมการบริษัทนั้น มีผลทำให้มีการผลักภาระการพิสูจน์ในส่วนภาระการจูงใจให้ศาลเชื่อ ไปให้แก่จำเลยด้วย ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ทำให้ขัดต่อหลัก presumption of innocence อย่างมาก

ในสมัยต่อมา จึงไม่มีการร่างกฎหมายเป็นข้อสันนิษฐานความรับผิดของผู้บริหารอีกต่อไป ในกรณีที่รัฐประสงค์จะกำหนดให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบ รัฐก็จะกำหนดความรับผิดของผู้บริหารเอาไว้โดยชัดแจ้ง โดยกำหนดองค์ประกอบความผิดไว้เพียงแค่ว่าเมื่อกรรมการบริษัท “มีส่วนรู้” ในการกระทำ (โดยที่มีต้อง “ลงมือกระทำ”) ก็เป็นความผิดแล้ว และกำหนดให้โจทก์เท่านั้นที่มีภาระการพิสูจน์ให้เห็นถึงความผิดของจำเลย เช่นตาม The Companies Act 1967 มาตรา 89(1) กำหนดว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ และพิสูจน์ได้ว่าความผิดนั้นเกิดขึ้น โดยความยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ หรือโดยความประมาทของผู้อำนวยการ ผู้จัดการ หรือบุคคลอื่นใดที่มีฐานะคล้ายคลึงกับบุคคลต่างๆ เหล่านี้ บุคคลนั้นมีความผิดเช่นเดียวกับนิติบุคคล”

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะขอยกตัวอย่างของกฎหมายในประเทศไทยซึ่งกำหนดบทบัญญัติความรับผิดของกรรมการบริษัทจะเห็นได้ตามกฎหมายต่างๆ เช่น

⁷³ วงศ์ศิริ ศรีรัตน์. (2536). ความรับผิดทางอาญาของผู้แทนนิติบุคคล. หน้า 74.

ก. The Official Secrets Act 1920

มาตรา 8 (5) กำหนดว่า ในกรณีที่บุคคลซึ่งกระทำความผิดเป็นบริษัท ผู้อำนวยการ และเจ้าหน้าที่ของบริษัททุกคนต้องรับผิดชอบในความผิดนั้นด้วย เว้นเสียแต่ว่าเขาได้พิสูจน์ว่าการกระทำ หรือละเว้นการกระทำความผิดดังกล่าวได้เกิดขึ้นโดยปราศจากความรู้เห็นหรือยินยอมของตน

ในเรื่องโทษตามมาตรานี้ กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 8(1) ว่า “บุคคลใดได้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ จะต้องตกอยู่ในบังคับการลงโทษเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 3 ปี แต่ไม่เกิน 14 ปี”

ข. The Monopolies and Restrictive Practices Act 1948

มาตรา 18 (3) กำหนดว่า ในกรณีที่การกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ได้กระทำโดยบริษัท ผู้อำนวยการ ผู้จัดการทั่วไป เลขานุการ หรือเจ้าหน้าที่ซึ่งมีหน้าที่คล้ายคลึงกับบุคคลที่กล่าวมาแล้วของบริษัททุกๆ คน หรือเป็นบุคคลซึ่งอาจกระทำการได้ตามหน้าที่เช่นว่านั้น ได้เป็นเจ้าหน้าที่ดังกล่าวในขณะที่มีการกระทำความผิด ถือว่ามีความผิดในความผิดดังกล่าวด้วย เว้นแต่บุคคลเหล่านั้นจะพิสูจน์ได้ว่าความผิดดังกล่าวได้กระทำลงโดยปราศจากความรู้เห็นหรือรู้เห็นของตนและตนได้พยายามป้องกันมิให้ความผิดเกิดขึ้น ซึ่งความพยายามนั้นตนควรได้กระทำไปตามลักษณะและหน้าที่ตามความสามารถในสภาวะต่างๆ ไปแล้ว

การลงโทษตามบทบัญญัตินี้ กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 18 (1) ว่า “บุคคลทุกคนที่กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ จะต้องลงโทษจำคุกไม่เกิน 3 เดือน หรือปรับไม่เกิน 100 ปอนด์ หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ปัญหาเรื่องความเป็นธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐาน

ในเรื่องการสันนิษฐานว่าให้จำเลยมีความผิดและผลกฏการการ พิสูจน์ให้ตกแก่จำเลยนี้ ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในประเทศอังกฤษนั้น ไม่มีปัญหาว่าบทบัญญัติดังกล่าวจะขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ก็ตาม แต่เนื่องจากในประเทศอังกฤษเองนั้นเช่นเดียวกับประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลายในโลกที่ยึดถือหลักว่า ผู้ถูกฟ้องเป็นจำเลยจะต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (presumption of innocence)⁷⁴ ดังนั้นการที่กฎหมายบัญญัติสันนิษฐานไว้ก่อนว่า จำเลยมี

⁷⁴ ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์. ข้อสันนิษฐานตามกฎหมายในคดีอาญา (อัครธานา). หน้า 4.

ความคิด เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้ยินยอมในการกระทำความผิดนั้น เป็นเรื่องที่มีการถกเถียง เช่นกันว่าการบัญญัติกฎหมายเช่นนี้มีความเป็นธรรมหรือไม่

ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากว่ามีความเข้าใจในคำว่า “ภาระการพิสูจน์ (burden of proof)” ผิดเพี้ยนไป กล่าวคือ โดยปกติแล้วในทางคอมมอนลอว์นั้นภาระพิสูจน์จะแบ่งออกเป็น⁷⁵

(1) ภาระชักจูงใจให้เชื่อ (persuasive burden หรือ burden of persuasion) หมายถึง ภาระในการนำเสนอพยานหลักฐานเพื่อโน้มน้าวศาลของฝ่ายที่จะต้องแพ้คดีในกรณีที่พยานหลักฐานก้ำกึ่งกัน ถ้าหากไม่สามารถนำสืบพยานหลักฐานให้ศาลเชื่อตามที่ฝ่ายตนกล่าวอ้างได้

(2) ภาระการนำเสนอพยานหลักฐาน (evidential burden หรือ burden of producing evidence) หมายถึง ภาระที่จะต้องนำเสนอพยานหลักฐานเข้าสู่การพิจารณาอย่างน้อยที่สุดบางส่วน มิฉะนั้นจะต้องแพ้คดี

ในคดีอาญานั้น โจทก์มีหน้าที่นำสืบพยานหลักฐานให้ศาลเชื่อว่า จำเลยกระทำความผิดจริงตามที่โจทก์กล่าวหาจนปราศจากข้อสงสัย และภาวะเช่นนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่คงอยู่กับโจทก์ตลอดการพิจารณาของศาล ส่วนจำเลยมีสิทธิที่จะนิ่งเฉยหรือยกข้อต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากข้อกล่าวหา ซึ่งในกรณีจำเลยยกข้อต่อสู้จำเลยจะต้องเสนอพยานหลักฐานอย่างน้อยบางประการเพื่อสนับสนุนข้อต่อสู้นั้น

ดังนั้น จึงทำให้เห็นว่าโจทก์ในคดีอาญาต้องรับภาระทั้งสองประการ คือ ภาระชักจูงใจให้เชื่อและภาระนำเสนอพยานหลักฐาน ไม่เช่นนั้น โจทก์จะต้องเป็นฝ่ายแพ้คดี ส่วนจำเลยอาจต้องรับภาระนำเสนอพยานหลักฐานในกรณีที่โต้แย้งข้อกล่าวหาของโจทก์ ถ้าหากไม่มีการแบ่งแยกภาระดังกล่าว การผลัดภาระการพิสูจน์ให้จำเลยอาจทำให้เข้าใจว่าเป็นการผลัดภาระทั้งสองประการให้จำเลยพร้อมกันไปด้วย แต่ถ้ามีการแยกภาระการพิสูจน์ก็จะสามารถกำหนดได้ว่า จะผลัดภาระส่วนไหนซึ่งโดยปกติในคดีอาญาการผลัดภาระให้จำเลยจะผลัดได้ก็แต่เฉพาะภาระการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น ส่วนภาระชักจูงใจให้เชื่อจะผลัดให้จำเลยไม่ได้ เพราะจะมีผลเท่ากับกฎหมายสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยกระทำผิด และให้จำเลยแสดงความบริสุทธิ์ของตนเอง เพื่อให้พ้นผิดแทนที่โจทก์จะเป็นฝ่ายพิสูจน์การกระทำความผิดของจำเลย⁷⁶

⁷⁵ Richard O. Lempert and Stehen A. Saltzburg. (1977). **A Modern Approach to Evidence**. p. 862866.

⁷⁶ Glanville Williams. (1977, February). “The Evidential Burden: Some Common Misapprehension.” **New Law Journal**, Volume 127, No. 5789. pp. 156-158.

ปัญหาเรื่องความเป็นธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานอันมีผลเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ให้แก่จำเลยในประเทศอังกฤษนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากได้แปลความหมายของคำว่า “ภาระการพิสูจน์” ผิดเพี้ยนไป กล่าวคือเข้าใจว่า ในการผลักภาระการพิสูจน์ไปให้แก่จำเลยนั้น เป็นการผลักภาระส่วน “ภาระชักจูงให้เชื่อ” อันเป็นภาระของโจทก์เท่านั้น ไปให้แก่จำเลยด้วย⁷⁷

กรณีนี้มีผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งคือ ผู้พิพากษาออสเตรเลียกล่าวว่า “เป็นวิธีการพิสูจน์ที่ทำให้ความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่กฎหมายอาญา” นอกจากนี้แล้วท่านอื่นๆ ได้กล่าวว่า “เป็นความขัดแย้งที่ขัดต่อหลักการแห่งความถูกต้องและความยุติธรรม และขัดแย้งต่อจิตวิญญาณของกฎหมายอังกฤษทั้งหมด อย่างไรก็ตามความสับสนในการใช้ถ้อยคำดังกล่าวทำให้บทบัญญัติเช่นนี้ไม่น่าเชื่อถือ ถ้าหากยอมรับว่า “ภาระการพิสูจน์” แยกออกเป็นสองความหมายคือ “ภาระชักจูงให้เชื่อ” และ “ภาระในการนำเสนอพยานหลักฐาน” และหากพิจารณาในตัวกฎหมายแล้วทำให้เข้าใจได้ว่า กฎหมายประสงค์จะผลักภาระการพิสูจน์ในส่วนที่เป็น “ภาระในการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น”

ข้อถกเถียงนี้ได้มีการตัดสินแล้วโดยศาลอาญาอุทธรณ์ใน Ward⁷⁸ โดยได้วินิจฉัยว่าการผลักภาระการพิสูจน์ไปให้แก่จำเลยนั้นหมายถึงไม่แต่เฉพาะภาระในการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น แต่หมายถึง “ภาระชักจูงให้เชื่อ” ด้วย

การที่ศาลได้วินิจฉัยเช่นนี้เนื่องจากเป็นไปตามหลักทั่วไปที่ว่า “ภาระชักจูงให้เชื่อเป็นหน้าที่ของโจทก์” และเมื่อรัฐสภาได้กำหนด “ภาระการพิสูจน์” ให้ตกแก่จำเลย ซึ่งการกำหนดเช่นนี้เนื่องจากว่า จำเลยเป็นผู้เดียวที่รู้ว่าจะมีข้อแก้ตัวอย่างไรตามกฎหมาย ดังนั้นจะไม่มีเหตุผลหากคาดหวังให้โจทก์ปฏิเสธหรือแก้ตัวล่วงหน้า อย่างไรก็ตามเมื่อจำเลยได้กำหนดรายละเอียดในคำให้การ โดยกำหนดข้อแก้ตัวซึ่งเป็นพยานหลักฐานที่มีเหตุมีผลแล้ว จึงไม่มีเหตุผลที่จะผลักความเสี่ยงที่จะเกิดจากการที่ไม่สามารถทำให้ศาลเชื่อได้ (ให้ศาลเชื่อจนปราศจากข้อสงสัยอันเป็นภาระของโจทก์) ให้ตกแก่จำเลยด้วย ดังนั้น นโยบายที่สำคัญของรัฐจึงควรที่จะปฏิบัติโดยการวินิจฉัยกฎหมายเพียงแต่ผลักภาระให้จำเลยพิสูจน์ในส่วนที่เรียกว่า “ภาระนำเสนอพยานหลักฐาน” เท่านั้น หากวินิจฉัยเช่นนี้แล้วความรู้สึกว่าเกิดความยุติธรรม

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้กฎหมายซึ่งสันนิษฐานให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบในความผิดของบริษัท อันเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ให้ตกแก่จำเลยนั้นในประเทศ

⁷⁷ Glanville Williams. *Criminal Law : The General Part*. p. 898.

⁷⁸ Ibid. p. 897.

อังกฤษไม่มีการร่างอีกแล้ว⁷⁹ รัฐได้มีมาตรการในการกำหนดให้เป็นภาระหน้าที่ของโจทก์เท่านั้นที่จะต้องพิสูจน์ถึงความผิดของจำเลย⁸⁰ โดยไม่มีการกำหนดกฎหมายในลักษณะที่เป็นการผลักภาระการพิสูจน์ให้แก่จำเลยอีกต่อไป

4.2.2 ความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกา

ตามกฎหมายสหรัฐอเมริกา ผู้แทนของนิติบุคคลซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดอาญาจะต้องมีความรับผิดชอบทางอาญาด้วย แม้ว่าจะเป็นการกระทำในนามของบริษัท และได้กระทำโดยอยู่ภายในขอบเขตแห่งงานที่จ้างก็ตาม⁸¹

โดยทั่วไป กรรมการบริษัทจะต้องรับผิดชอบในการกระทำความผิดของบริษัทนั้น เฉพาะในกรณีที่กรรมการได้สั่งหรืออนุญาตให้มีการกระทำนั้น มิใช่ต้องรับผิดชอบเพราะว่าตนมีสถานะเป็นผู้แทนของบริษัท⁸²

ในส่วนของกรณีบัญญัติกฎหมายเพื่อกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัท ฝ่ายนิติบัญญัติมักจะไม่บัญญัติเป็นข้อสันนิษฐานให้กรรมการบริษัทต้องรับผิดชอบ แต่จะบัญญัติไว้ในลักษณะที่กรรมการบริษัทจะต้องรับผิดชอบเมื่อกรรมการมีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดนั้น ในทำนองเดียวกับกฎหมายอังกฤษ⁸³ เช่น The Consumer Product Safety Act (15 U.S.C.A. section 2070 (6) บัญญัติว่า “ในกรณีที่ผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ หรือตัวแทนของบริษัทหรือเจตนา สั่ง ให้ อำนาจ หรือกำหนดการกระทำใดๆ โดยฝ่าฝืนทั้งหมดหรือแต่บางส่วนในมาตรา 19 และไม่ยอมกระทำการตามคำสั่งที่บริษัทได้รับจากคณะกรรมการจะต้องถูกลงโทษตามมาตราดังกล่าว โดยไม่คำนึงว่าบริษัทจะได้รับโทษหรือไม่

ในส่วนความรับผิดชอบทางอาญาของประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อเทียบกับกฎหมายลักษณะเดียวกับของไทยแล้ว กฎหมายสหรัฐอเมริกามักจะไม่บัญญัติสันนิษฐานให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบในความผิดของกรรมการ แต่จะบัญญัติในลักษณะที่กรรมการบริษัทจะต้องรับผิดชอบ เมื่อกรรมการบริษัทมีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดนั้น ตัวอย่างของกฎหมายดังกล่าวนี้คือ

⁷⁹ Glanville Williams. (1978). *Text Book of Criminal Law*. p. 299.

⁸⁰ Glanville Williams. *Criminal Law : The General Part*. p. 869.

⁸¹ Wayne R. La Fave and Austin W. Scott. *Criminal Law* (2 nd ed.).

⁸² Ibid. เช่น คดี State v. McBride, 215 Minn 123, a N.W. 2d 416 (1943) ; People v. Aldrich Restaurant Corp., 53 Misc. 2 d 574, 279 N.Y.S 2d (624) (1967)

⁸³ วงศ์ศิริ ศรีรัตน์. เล่มเดิม. หน้า 75.

ก. The Consumer Product Safety Act (15 U.S.C.A ss 2070)

พระราชบัญญัตินี้มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคโดยกฎหมายจะกำหนดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐตรวจสอบดูแลผลิตภัณฑ์ทั้งหลายให้ได้มาตรฐานและปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค โดยจะควบคุมผลิตภัณฑ์นำเข้า และผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นในสหรัฐ⁸⁴

ในส่วนความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทนั้นได้ระบุไว้ในมาตรา 2070(6) ว่า “ในกรณีที่ผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ หรือตัวแทนของบริษัทได้รู้หรือเจตนาที่จะสั่งให้อำนาจหรือกำหนดการกระทำใดๆ โดยฝ่าฝืนทั้งหมดหรือบางส่วนในมาตรา 19 และไม่ยอมกระทำการตามคำสั่งที่บริษัทได้รับจากคณะกรรมการจะถูกลงโทษตามมาตราดังกล่าว โดยไม่คำนึงว่าบริษัทจะได้รับโทษหรือไม่

ข. กฎหมายป้องกันการผูกขาด (Anti-trust law 15 U.S.C.A S.24)

ได้บัญญัติความรับผิดชอบของกรรมการบริษัทไว้ดังนี้

มาตรา 24 ความรับผิดชอบของผู้อำนวยการและตัวแทนของบริษัท เมื่อใดก็ตามที่บริษัทฝ่าฝืนบทบัญญัติทางอาญาของกฎหมายนี้ การฝ่าฝืนเช่นนี้ถือว่าเป็นการฝ่าฝืนของผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่ หรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้นและบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ซึ่งได้รับอำนาจสั่งหรือกระทำการใด ๆ ทั้งหมด หรือบางส่วน อันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายนี้ และการฝ่าฝืนดังกล่าวถือเป็นความผิดทางอาญา (misdemeanor) บุคคลเหล่านี้จะต้องรับโทษปรับไม่เกิน 5000 ดอลลาร์สหรัฐ หรือจำคุกไม่เกิน 1 ปี

ปัญหาเรื่องความเป็นธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานของกฎหมาย

กฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นกฎหมายในระบบคอมมอนลอว์ และกรณีที่สหรัฐอเมริกาที่มีกฎหมายซึ่งสันนิษฐานให้จำเลยรับผิดชอบไว้ก่อนนั้น กฎหมายดังกล่าวนี้ไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ เนื่องจากศาลสูงได้วางหลักว่าหากปรากฏว่าการบัญญัติกฎหมายดังกล่าวเป็นกรณีที่มีข้อเท็จจริงที่สันนิษฐานจะมีความเป็นไปได้อย่างมากที่ข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐานจะเกิดขึ้นเช่นนี้แล้ว การบัญญัติกฎหมายจะไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้แล้วระบบคอมมอนลอว์ได้แยกภาระการพิสูจน์ (burden of proof) ออกเป็น 2 ประการ คือ “ภาระนำเสนอพยานหลักฐาน (Evidential burden)” และ “ภาระชักจูงให้เชื่อ (persuasive burden)” และหาก

⁸⁴The Editorial Staff of the Bureau of National Affairs, Inc. (1973). **The Consumer Product Safety Act.** pp. 1-2.

ผลัการการพิสูจน์เฉพาะการนำเสนอพยานหลักฐานเท่านั้น กฎหมายดังกล่าวก็จะไม่กระทบกับหลักกฎหมายที่ว่า “ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์” การสันนิษฐานให้ผู้บริหารรับผิดชอบจึงไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญด้วยเหตุนี้

ในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น เนื่องจากศาลสูงได้วางหลักว่า กฎหมายซึ่งกำหนดสันนิษฐานอันมีผลเป็นการผลัการการพิสูจน์ไปให้แก่จำเลยนั้น ไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญ หากปรากฏว่าเมื่อข้อเท็จจริงที่สันนิษฐานเกิดขึ้นมีความเป็นไปได้อย่างมากที่ข้อเท็จจริงที่รับการสันนิษฐานจะเกิดตามมา นั่นคือ ในกรณีกฎหมายกำหนดสันนิษฐานให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบในการกระทำผิดของบริษัทนั้นมีความเป็นไปได้อย่างมากที่กรรมการบริษัทจะกระทำผิดด้วย นอกจากนี้แล้ว จากการค้นคว้าพบว่า กฎหมายของสหรัฐอเมริกาจะไม่บัญญัติสันนิษฐานให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบอย่างฟุ่มเฟือยหากเทียบกับกฎหมายไทย และมีข้อสังเกตว่าความผิดจำพวกนี้ได้บัญญัติให้ผู้บริหารรับผิดชอบในความผิดที่เพียงเป็น “ส่วนรู้” เท่านั้น ยังไม่ถึงขั้น “ลงมือ” อย่างเช่นกฎหมายทั่วไป แต่อย่างไรก็ต้องรับผิดชอบแล้ว

4.2.3 ความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทในประเทศไทย

จากการศึกษาพบว่า⁸⁵ ในระยะหลังๆ กฎหมายมักจะบัญญัติความรับผิดชอบของกรรมการบริษัทในลักษณะที่เชื่อมโยงกับความผิดของบริษัทควบคู่ไปด้วยกันเสมอ กล่าวคือ ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้นิติบุคคลต้องมีความรับผิดชอบทางอาญาแล้ว กฎหมาย ก็จะบัญญัติข้อสันนิษฐานให้บรรดากรรมการบริษัทต้องมีความรับผิดชอบทางอาญาด้วย โดยผู้ร่างกฎหมายมิได้พิจารณาถึงคุณธรรมทางกฎหมายหรือสิ่งที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครอง และมีได้คำนึงความจำเป็นที่จะต้องกำหนดความรับผิดชอบในลักษณะดังกล่าวในกฎหมายฉบับต่างๆ แต่อย่างไร

เกี่ยวกับเรื่องข้อสันนิษฐานอันเป็นโทษแก่จำเลยนั้น มีเรื่องที่ต้องพิจารณาคือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้รับรองหลัก “presumption of innocence” เช่นเดียวกับนานาอารยประเทศ โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 32 “บุคคลจะไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้...” และมาตรา 33 บัญญัติว่า “ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด..”

ในอดีตเคยมีการถกเถียงเกี่ยวกับความชอบธรรมของกฎหมายที่บัญญัติข้อสันนิษฐานอันเป็นโทษแก่จำเลย โดยเป็นการโต้แย้งว่าพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 เป็นบทบัญญัติที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 มาตรา 30

⁸⁵ วงศ์ศิริ ศรีรัตน์. เล่มเดิม. หน้า 79-83.

อย่างไรก็ตาม คณะตุลาการรัฐธรรมนูญได้กล่าวไว้ในคำวินิจฉัยฉบับนี้ว่า

“คณะตุลาการรัฐธรรมนูญได้พิจารณาเรื่องนี้โดยละเอียดแล้ว เห็นสอดคล้องต้องกันว่า ความในมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับปัญหาในเรื่องนี้มีความหมายเพียงว่า ในคดีอาญาทั้งปวงต้องถือว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะมีพยานหลักฐานมาหักล้างข้อสันนิษฐานนั้นได้ ฉะนั้น กฎหมายใดที่บัญญัติว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีความผิดเสียแต่เบื้องต้นทีเดียว บทกฎหมายนั้นก็ย่อมขัดต่อรัฐธรรมนูญมาตรานี้และจะใช้บังคับมิได้ แต่พระราชบัญญัติการพนัน พุทธศักราช 2478 มาตรา 6 หาได้มีความบัญญัติไว้เช่นนั้นไม่ กล่าวคือ คงต้องสันนิษฐานอยู่ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยยังไม่มีความผิดจนกว่าโจทก์จะนำสืบได้ว่าจำเลยได้เข้าไปอยู่ในวงเล่นการพนัน จึงเป็นอันฟังได้ว่าในกรณีเช่นนี้มีได้มีการสันนิษฐานใดๆ ในเบื้องต้นก่อนที่โจทก์นำพยานมาสืบอันจะทำให้ขัดกับความในมาตรา 30 แห่งรัฐธรรมนูญที่กฎหมายสันนิษฐานก็เป็นการสันนิษฐานภายหลังจากที่โจทก์ได้นำพยานหลักฐานมาสืบแล้ว การสันนิษฐานเช่นนี้ไม่เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญมาตรา 30 แต่อย่างใดเลย” ดังตัวอย่างกรณีคำพิพากษาฎีกาที่ 5045/2532 ที่จำเลยอยู่ในวงการพนันไฮโลว์ ที่เกิดเหตุอยู่บนทางสาธารณะ ซึ่งจำเลยทั้งสามปฏิเสธ จึงเป็นหน้าที่ที่โจทก์จะต้องนำสืบให้ได้ความว่าจำเลยกระทำผิดตามฟ้อง โดยศาลฎีกาได้วินิจฉัยว่า

“คดีมีปัญหาวินิจฉัยตามฎีกาของโจทก์ว่าจำเลยทั้งสามได้ร่วมกับพวกเล่นการพนันไฮโลว์ตามฟ้องของโจทก์หรือไม่ โจทก์มีหน้าที่ตำรวจจับกุมจำเลยทั้งสาม คือ ร้อยตำรวจโท เกียรติพงษ์ ขาวสำอางค์ สิบตำรวจเอกไพศาล รักทอง และจำสิบตำรวจประสิทธิ์ หามนตรี มาเปิดความเป็นพยาน แต่พยานของโจทก์ทั้งสาม ปากนี้ไม่มีผู้ใดยืนยันว่าเห็นจำเลยทั้งสามเล่นการพนันดังกล่าว จากคำเบิกความของผู้ต้องหาสามในเจ็ดคนที่โจทก์นำมาสืบว่าจำเลยทั้งสามมิได้ร่วมเล่นการพนันไฮโลว์ด้วยแต่อย่างใด ข้อเท็จจริงจึงยังฟังไม่ได้ว่าจำเลยทั้งสามได้ร่วมเล่นการพนันไฮโลว์ตามฟ้อง และแม้จะฟังได้ว่าจำเลยทั้งสามได้ร่วมเล่นการพนันไฮโลว์ก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าจากคำเบิกความที่เกิดเหตุเป็นเพียงขายอาหารตั้งอยู่บนทางสาธารณะ ซึ่งประชาชนทั่วไปมีความชอบธรรมที่จะเข้าไปได้ จึงเป็นสาธารณสถานต้องช่วยข้อยกเว้นตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 7 ที่มีให้สันนิษฐานว่าจำเลยทั้งสามเป็นผู้เข้าเล่นการพนันด้วย เมื่อจำเลยทั้งสามให้การปฏิเสธตลอดมาตั้งแต่ชั้นจับกุม ชั้นสอบสวนจนถึงศาล จึงเป็นหน้าที่ของโจทก์ที่จะต้องนำสืบให้ได้ความว่าจำเลยทั้งสามกระทำผิดตามฟ้อง เมื่อโจทก์นำสืบไม่ได้ คดีจึงไม่อาจลงโทษจำเลยทั้งสามได้”

ซึ่งเป็นไปตามบัญญัติของพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 มาตรา 6 ที่มีให้สันนิษฐานว่าจำเลยเป็นผู้เข้าเล่นการพนันด้วย เมื่อจำเลยให้การปฏิเสธ โจทก์ต้องนำสืบให้ได้ความว่าจำเลยกระทำผิดตามฟ้อง เมื่อโจทก์นำสืบไม่ได้ ศาลต้องพิพากษายกฟ้อง

จากคำวินิจฉัยของคณะตุลาการรัฐธรรมนูญทำให้เห็นว่า ในอนาคตหากมีการตั้งข้อสงสัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เป็นข้อสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาขัดต่อหลัก “presumption of innocence” ในรัฐธรรมนูญหรือไม่นั้น คำวินิจฉัยก็น่าจะปรากฏในทำนองที่ว่าบทบัญญัติดังกล่าวไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด

ในประเทศไทยมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทอยู่มากมายหลายฉบับ ส่วนใหญ่เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ โดยบัญญัติความรับผิดของกรรมการบริษัทไว้ใน 2 ลักษณะ คือ ⁸⁶

ก. กรณีไม่มีกฎหมายบัญญัติให้กรรมการบริษัทรับผิดทางอาญาไว้โดยตรง

กรณีนี้หมายความว่า กรรมการบริษัทก็มีความรับผิดทางอาญาได้ โดยใช้หลักเชื่อมโยงกับความผิดทางอาญาของนิติบุคคล สำหรับลักษณะของบทบัญญัติในกรณีนี้แบ่งออกเป็น

(1) การบัญญัติให้รับผิดโดยข้อสันนิษฐานแต่กรรมการบริษัทอาจหลุดพ้นความรับผิดได้หากพิสูจน์ได้ว่า ตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำนั้น

บทบัญญัติในลักษณะนี้จะมิบทสันนิษฐานให้รับผิดและมีส่วนที่ให้ผู้แทนนิติบุคคลพิสูจน์เพื่อให้ตนเองพ้นผิด เช่น พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 มาตรา 101 ที่บัญญัติว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิด และลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ ได้ถือว่ามีผู้แทนนิติบุคคล กรรมการทุกคนและผู้รับผิดชอบในการดำเนินกิจการของนิติบุคคลนั้นต้องระวางโทษเช่นเดียวกับนิติบุคคลนั้นด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้รู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดนั้น หรือจัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้นแล้ว”

ประมวลรัษฎากร มาตรา 90/5 “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดซึ่งต้องรับโทษตามหมวดนี้เป็นนิติบุคคล กรรมการ ผู้จัดการ หรือผู้แทนของนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่นิติบัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้ยินยอมหรือมีส่วนในการกระทำผิดของนิติบุคคลนั้น”

พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ. 2535 มาตรา 111 ที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิด ซึ่งต้องรับโทษตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการหรือผู้จัดการของนิติบุคคลนั้น หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้นต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้น ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำผิดนั้น”

⁸⁶ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. (2547). ปัญหาพิเศษในกฎหมายอาญา. หน้า 117-119.

พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 มาตรา 46 ทวิ ที่ว่า “ในกรณีที่ธนาคารพาณิชย์ใดกระทำความผิดตามมาตรา 42 มาตรา 43 มาตรา 44 มาตรา 45 กรรมการของธนาคารพาณิชย์นั้น หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินการ... ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า ตนมิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของธนาคารพาณิชย์นั้นด้วย”

พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเอร์ พ.ศ. 2522 มาตรา 75 บัญญัติว่า “ในกรณีที่บริษัทกระทำความผิดตามมาตรา 70 กรรมการของบริษัทนั้นต้องระวางโทษ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำผิดของบริษัทนั้นด้วย”

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 มาตรา 46 ที่ว่า “ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่า กรรมการหรือผู้จัดการทุกคนของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิดกับนิติบุคคลนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การกระทำของนิติบุคคลนั้นได้กระทำ โดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย”

พระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 มาตรา 47 ที่ว่า “ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นนิติบุคคล กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคลนั้นต้องรับโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมสำหรับความผิดนั้นๆ”

นอกจากนี้ ยังมีบทสันนิษฐานในกฎหมายบางฉบับ อาทิเช่น พระราชบัญญัติการเล่นแชร์ พ.ศ. 2534 มาตรา 26 พระราชบัญญัติควบคุมคุณภาพอาหารสัตว์ พ.ศ. 2525 มาตรา 71

ตัวอย่าง ความรับผิดกรณีไม่มีกฎหมายบัญญัติให้ผู้บริหารรับผิดชอบโดยตรง แต่กรรมการบริษัทอาจหลุดพ้นความรับผิดได้หากพิสูจน์ได้ว่า ตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำนั้น ดังตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ 3386/2536 ดังนี้

“ในการกระทำความผิดของบริษัทนั้น ปรากฏว่าจำเลยกรรมการบริษัทเงินทุนลงลายมือชื่อรับอวัลต์สัญญาใช้เงินร่วมกับอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งประกาศธนาคารแห่งประเทศไทยกำหนดให้บริษัทเงินทุนที่เข้ารับอวัลต์สัญญาใช้เงินเรียกให้ผู้ออกตัวเงินนั้น นำทรัพย์สินมาจำนำหรือจำนองเป็นประกันจนเป็นจำนวนหนี้ภายใน 1 ปี นับแต่วันที่ประกาศดังกล่าวใช้บังคับ ในกรณีที่บริษัทได้เข้ารับอวัลต์ตัวเงินนั้นก่อนวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2525 อันเป็นวันที่ประกาศนี้ใช้บังคับ แต่ปรากฏว่าบริษัทและจำเลยไม่เรียกหลักประกันตลอดมาจนโจทก์ฟ้องคดีนี้ ซึ่งจำเลยที่ 1 จะพ้นผิดได้ก็ต่อเมื่อพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนร่วมกระทำความผิดกับบริษัทเมื่อจำเลยเป็น

กรรมการมีหน้าที่ตามประกาศธนาคารแห่งประเทศไทยต้องติดตามเรื่องราวให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ารับอา
 วัลวางหลักประกันแต่จำเลยไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ดังกล่าว จำเลยจึงไม่พ้นความผิด (ศาลชั้นต้น
 พิพากษายกฟ้อง)

ด้วยความผิดเป็นความผิดซึ่งโจทก์ไม่ต้องนำสืบว่าจำเลยที่ 1, 2 และ 3
 มีเจตนาที่กระทำความผิดหรือไม่ โจทก์คงมีหน้าที่นำสืบแต่เพียงว่าจำเลยทั้งสาม เป็นกรรมการของ
 บริษัท ในขณะที่บริษัทกระทำความผิดเท่านั้น เว้นแต่จะเลขที่ 1, 2 และ 3 จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มี
 ส่วนในการกระทำความผิดของบริษัทนั้น จำเลยทั้งสาม จึงจะพ้นผิดทั้งตามคำพิพากษาศาลอุทธรณ์
 ก็ไม่ปรากฏว่าได้นำเอาคำเบิกความของจำเลยทั้งสามมาฟังลงโทษจำเลยแต่อย่างใด แต่กลับปรากฏ
 ว่าศาลอุทธรณ์ฟังข้อเท็จจริงว่าจำเลยทั้งสามลงลายมือชื่อในตั๋วสัญญาใช้เงินจากพยานเอกสารที่
 โจทก์อ้าง จึงเป็นการนำข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานของโจทก์เองมาประกอบการวินิจฉัยลงโทษ
 จำเลยทั้งสามเมื่อข้อเท็จจริงฟังได้ตามที่โจทก์นำสืบว่า จำเลยทั้งสามเป็นกรรมการของบริษัทเงิน
 ทุนในขณะที่บริษัทนั้นกระทำความผิด และข้อนำสืบของจำเลยทั้งสามอาจฟังได้ว่าจำเลยทั้งสาม
 มิได้มีส่วนในการกระทำความผิดของบริษัทนั้น เช่นนี้ จำเลยที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 ย่อมไม่พ้นจากการกระทำ
 ความผิด ศาลอุทธรณ์ได้พิพากษาให้จำคุกจำเลยที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 คนละ 3 ปี

ศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแก้เป็นว่า จำเลยที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 มีความ
 ผิดตามพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ.
 2522 มาตรา 30 วรรคหนึ่ง (5) 75 ให้ลงโทษจำคุกคนละ 1 ปี และปรับคนละ 100,000 บาท โทษ
 จำคุกให้รอการลงโทษเว้นมีกำหนดคนละ 3 ปี ไม่ชำระค่าปรับให้จัดการตามประมวลกฎหมาย
 อาญา มาตรา 29, 30 นอกจากที่แก้ให้เป็นไปตามคำพิพากษาศาลอุทธรณ์”

(2) การบัญญัติที่จะให้ผู้แทนนิติบุคคลรับผิดชอบโดยต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า
 ผู้บริหารนั้นมีส่วนผิดอยู่ด้วย

กรณีนี้หากต้องการลงโทษกรรมการบริษัทแล้ว ก็ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า
 ผู้บริหารนั้นมีส่วนผิดซึ่งมีกฎหมายที่บัญญัติไว้ เช่น พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลัก
 ทรัพย์ พ.ศ. 2535 มาตรา 283 ที่ว่า “ในกรณีที่บริษัทหลักทรัพย์ใดกระทำความผิดตามมาตรา 92
 มาตรา 96... ถ้าพิสูจน์ได้ว่า การกระทำความผิดความผิดของบริษัทหลักทรัพย์เกิดจากการสั่งการ การ
 กระทำหรือไม่สั่งการหรือไม่กระทำการอันเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำของกรรมการ ผู้จัดการหรือ
 บุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัทหลักทรัพย์นั้นผู้ใดผู้นั้นต้องระวางโทษจำคุกไม่
 เกินหกเดือนหรือปรับไม่เกินสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

(3) การบัญญัติให้กรรมการบริษัทรับผิดโดยไม่มีข้อแก้ตัวเลย

กรณีนี้เป็นเรื่องความรับผิดเด็ดขาด (Strict Liability) ผู้บริหารไม่มีทางพิสูจน์ให้ตนเองพ้นผิดและผู้กล่าวหา也不需要พิสูจน์ความผิด กฎหมายที่บัญญัติในลักษณะนี้ ได้แก่ พระราชบัญญัติสถานบริการ พ.ศ. 2509 มาตรา 26 วรรคสอง ที่ว่า “...ในกรณีนิติบุคคลกระทำความผิดตามมาตรา นี้ให้ผู้ดำเนินกิจการสถานบริการนั้นร่วมรับผิดกับนิติบุคคลด้วย” หรือตามพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 มาตรา 25 ที่ว่า “...ให้กรณีของบริษัทจำกัดใดกระทำความผิดตามมาตรา 7 กับมาตรา 24 กรรมการของบริษัทนั้นหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัทนั้น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท”

ตัวอย่าง ความรับผิด กรณีไม่มีกฎหมายบัญญัติให้ผู้บริหารรับผิดโดยตรง แต่ใช้หลักเชื่อมโยงความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล

ตามคำพิพากษาฎีกาที่ 59/2507 (ความผิดเกี่ยวกับการใช้เช็ค) ลงโทษผู้แทนนิติบุคคล (จำเลยที่ 2 กับจำเลยที่ 3) รับผิดชอบร่วมกับนิติบุคคล (จำเลยที่ 1) ในฐานะเป็นตัวการ โดยจำเลยที่ 2 มีอำนาจสั่งจ่ายเงินในเช็คแทนบริษัทร่วมกับจำเลยที่ 3 กรรมการของบริษัทอีกคนหนึ่ง เมื่อจำเลยที่ 2 กับที่ 3 ได้เซ็นชื่อสั่งจ่ายเงินในเช็คให้ใช้เงินสูงกว่าในบัญชี โดยเจตนาจะไม่ให้มีการใช้เงินตามเช็คนั้นแล้ว จำเลยที่ 3 มีความผิดในฐานะเป็น “ตัวการ”

เหตุผลที่ในการลงโทษตัวกรรมการบริษัทเพราะศาลถือว่า กรรมการบริษัทนั้นมี 2 สถานะกล่าวคือ มีฐานะเป็นผู้แทนของบริษัท และในขณะเดียวกันก็มีฐานะเป็นส่วนตัวด้วย ศาลอาศัยหลัก เรื่องตัวการ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 83 เชื่อมโยงความรับผิดนั่นเอง ต่อมาก็มีคำพิพากษาในลักษณะเดียวกันนี้ตามมาอีก ได้แก่ คำพิพากษาฎีกาที่ 63/2517 และคำพิพากษาฎีกาที่ 1965/2531

การที่ศาลลงโทษกรรมการบริษัทโดยไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรงนี้ เป็นการอาศัยหลักเรื่องการกระทำที่เป็นตัวการตามมาตรา 83 แห่งประมวลกฎหมายอาญานั้น มีข้อสังเกตว่า ความรับผิดทางแพ่งกับความรับผิดทางอาญามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ปัญหาที่น่าพิจารณา คือตัวการร่วมจะเป็นบริษัทได้หรือไม่ ในหลักเรื่องตัวการร่วมนั้น ต้องมีการกระทำร่วมกันและมีเจตนาร่วมกันเสมอ โดยสภาพที่บริษัทเป็นเพียงบุคคลสมมุติตามกฎหมาย หากพิจารณาในแง่ของการกระทำและเจตนา อาจมีข้อถกเถียงในประเด็นเรื่องของการกระทำร่วมกันและเจตนา ร่วมกันได้

ข. กรณีมีกฎหมายบัญญัติให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบโดยตรง

ความรับผิดในกรณีนี้กฎหมายจะบัญญัติให้ผู้บริหารของบริษัทโดยไม่มี ความเชื่อมโยงกับความรับผิดทางอาญาของตัวบริษัทแต่อย่างใด เช่น ตามพระราชบัญญัติหลัก ทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 มีบทบัญญัติความรับผิดของกรรมการบริษัทไว้ในมาตรา 306 – 312 อาทิ มาตรา 306 ที่ว่า “กรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงาน ของนิติบุคคลตามพระราชบัญญัตินี้ โดยทุจริตหลอกลวงด้วยการแสดงข้อความอันเป็นเท็จแก่ ประชาชนหรือด้วยความปกปิดความจริงซึ่งควรบอกให้แจ้งแก่ประชาชน และโดยการหลอกลวง ดังว่านั้นได้ไปซึ่งทรัพย์จากประชาชนผู้ถูกหลอกลวงหรือบุคคลที่สาม หรือทำให้ประชาชนผู้ถูก หลอกลวงหรือบุคคลที่สาม ทำ ถอนหรือทำลายเอกสารสิทธิ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึง สิบปี และปรับตั้งแต่ห้าแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท”

เมื่อพิจารณาถึงบทบัญญัติความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทจำกัด ของประเทศไทยนั้น ขอยกตัวอย่างกฎหมายที่กล่าวถึงกรรมการบริษัทมหาชนจำกัด โดยมีกฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง 3 ส่วนคือ

(1) พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535

(2) พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535

(3) กฎหมายพิเศษที่ควบคุมกิจการบางประเภท เช่น พระราชบัญญัติการ ธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ ธุรกิจเครดิต ฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติประกันชีวิต พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ. 2535

ความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัทมหาชนตามพระราชบัญญัติ บริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535

ในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดได้บัญญัติความรับผิดทางอาญาไว้ ในหมวด 17 ว่าด้วยเรื่อง “บทกำหนดโทษ” ตั้งแต่มาตรา 191 ถึงมาตรา 222 ซึ่งสามารถแบ่ง ประเภทของความรับผิดของกรรมการบริษัทมหาชนได้เป็น 4 ส่วน ดังนี้

ก. ความรับผิดอันเนื่องมาจากการไม่ปฏิบัติหน้าที่ที่ท้าว ไปที่กฎหมาย กำหนด

ความรับผิดประเภทนี้บัญญัติขึ้นเพื่อกำหนดโทษให้กับคณะกรรมการ เท่านั้น โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 195, 196, 197, 202 และมาตรา 207

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 195 บัญญัติว่า “คณะกรรมการบริษัทใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 37 วรรคสอง มาตรา 74 มาตรา 79 มาตรา 83 วรรคสอง

มาตรา 96 วรรคสาม มาตรา 98 วรรคหนึ่ง มาตรา 100 มาตรา 101 มาตรา 105 วรรคสาม มาตรา 112 มาตรา 113 มาตรา 115 วรรคสี่ มาตรา 151 หรือ มาตรา 183 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท”

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด มาตรา 196 บัญญัติว่า “คณะกรรมการบริษัทใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 39 มาตรา 40 มาตรา 150 มาตรา 157 หรือมาตรา 182 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท”

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 197 บัญญัติว่า “คณะกรรมการบริษัทใดฝ่าฝืนมาตรา 43 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนมาตรา 202 บัญญัติว่า “ประธานคณะกรรมการบริษัทหรือผู้ได้รับมอบหมาย ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 81 วรรคสอง หรือมาตรา 82 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท”

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 207 บัญญัติว่า “คณะกรรมการบริษัทใดแสดงรายการตามมาตรา 114 (3) (4) หรือ (5) ไม่ครบถ้วน หรือไม่ตรงกับความเป็นจริง ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท”

มีข้อพิจารณาในส่วนนี้ส่วนใหญ่เป็นความรับผิดชอบเพราะจากการบกพร่องต่อหน้าที่ในทางธุรการ ทางทะเบียน หรือทางเอกสารต่างๆ ซึ่งความผิดอาญาในส่วนนี้ไม่ถือว่าเป็นความผิดลหุโทษ เพราะไม่ว่าจะเป็นมาตรา 195, 196, 197, 202 และมาตรา 207 ล้วนแต่มีโทษปรับเกินหนึ่งพันบาททั้งสิ้น และในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดก็ไม่ต้องการเจตนาหรือประมาท ดังนั้น จึงถือว่ากรรมการที่กระทำความผิดตามพระราชบัญญัติบริษัทตามมาตรานี้จะต้องรับผิดชอบทางอาญาก็ต่อเมื่อกระทำโดยเจตนา ตามที่พระราชบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคแรกที่บัญญัติว่า “บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา”

หากกรรมการบริหารบริษัทมหาชนกระทำผิดอาญาตามพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนในมาตรา 195, 196, 202 และมาตรา 207 (เว้นแต่มาตรา 197) กรรมการบริษัทมหาชนจำกัดสามารถชำระค่าปรับในอัตราอย่างสูงแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ก่อนศาลพิจารณาได้ เมื่อชำระค่าปรับแล้วจะมีผลให้คดีอาญาลงเลิกกัน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา

37⁸⁷ และสิทธินำคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับลงตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39

ในกรณีที่กรรมการบริษัทจำกัดกระทำความผิดตามมาตรา 197 กล่าวคือ คณะกรรมการบริษัทได้ฝ่าฝืนต่อหน้าที่ในมาตรา 43 กล่าวคือนำเงินค่าจองหุ้นไปใช้จ่ายก่อนที่จะจดทะเบียนบริษัท โดยไม่ได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมจัดตั้งบริษัท ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตามมาตรา 197 คณะกรรมการที่กระทำความผิดย่อมไม่สามารถชำระค่าปรับในอัตราสูงได้ เพราะเหตุว่าความผิดในมาตรา 197 เป็นความผิดที่มีโทษจำคุก จึงไม่สามารถชำระค่าปรับให้คดีอาญาลิกกันตามประมวลกฎหมายพิจารณาความอาญา มาตรา 37 ได้ คณะกรรมการจึงต้องถูกดำเนินคดีส่งฟ้องศาล และให้ศาลเป็นผู้พิจารณาโทษ เหตุที่กฎหมายกำหนดโทษจำคุกกับคณะกรรมการในกรณีฝ่าฝืนมาตรา 43 นั้น เพราะพฤติการณ์มาตรา 43 นั้น เป็นเรื่องสำคัญ และน่าจะเป็นแนวทางที่สื่อถึงเจตนาทุจริตของคณะกรรมการ

ข. ความรับผิดอันเนื่องมาจากการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อป้องกันผลประโยชน์ที่ขัดกัน (Conflict of Interest)

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชน ได้บัญญัติหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อป้องกันผลประโยชน์ที่ขัดกันของกรรมการกับบริษัทมหาชนไว้ในมาตรา 86, 87, 88, 89, 90 ถ้ากรรมการฝ่าฝืนมาตราดังกล่าวก็จะต้องมีความรับผิดทางแพ่งแห่งละเมิด และการฝ่าฝืนบางมาตราก็จะต้องได้รับโทษทางอาญา

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชน จำกัด ได้กำหนดโทษทางอาญาแก่กรรมการที่ฝ่าฝืนหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อป้องกันผลประโยชน์ขัดกัน เพียง 2 มาตรา คือ

⁸⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 37 บัญญัติว่า “คดีอาญาลิกกันดังต่อไปนี้

1. ในคดีที่มีโทษปรับสถานเดียว เมื่อผู้กระทำความผิดยินยอมเสียค่าปรับในอัตราอย่างสูงสำหรับความผิดนั้นแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ก่อนศาลพิจารณา

2. ในคดีความผิดที่เป็นลหุโทษ หรือเป็นความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษ หรือคดีอื่นที่มีโทษปรับสถานเดียว อย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือความผิดต่อกฎหมายภาษีอากรซึ่งมีโทษปรับอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท เมื่อผู้ต้องหาชำระค่าปรับตามที่พนักงานสอบสวนได้เปรียบเทียบ

3. ในคดีความผิดที่เป็นลหุโทษ หรือความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษหรือคดีที่มีโทษปรับสถานเดียวอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท ซึ่งเกิดในกรุงเทพมหานคร เมื่อผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับตามที่นายตำรวจประจำท้องที่ตั้งแต่ตำแหน่งสารวัตรขึ้นไป หรือนายตำรวจชั้นสัญญาบัตรผู้ทำการในตำแหน่งนั้น ได้เปรียบเทียบแล้ว

4. ในคดีซึ่งเปรียบเทียบได้ตามกฎหมายอื่น เมื่อผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับตามคำเปรียบเทียบของพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว”

มาตรา 20. ได้กำหนดโทษสำหรับกรรมการที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรา 88 และใน มาตรา 204 ได้กำหนดโทษสำหรับกรรมการที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรา 89

มาตรา 203 บัญญัติว่า “กรรมการบริษัทใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 88 หรือปฏิบัติตามไม่ครบถ้วน หรือไม่ตรงกับความเป็นจริง ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองหมื่นบาท”

ในมาตรา 203 ได้กำหนดโทษอาญาสำหรับกรรมการที่มีส่วนร่วมได้ เสียในสัญญาของบริษัท และไม่ยอมแจ้งเรื่องส่วนได้ส่วนเสียต่อที่ประชุมคณะกรรมการ และกรณี ที่กรรมการ ไม่ยอมแจ้งเรื่องหุ้นของบริษัทที่ตนถืออยู่ต่อที่ประชุมคณะกรรมการ

มาตรา 204 บัญญัติว่า “กรรมการ กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลซึ่งมี อำนาจกระทำการแทนบริษัทผู้ใด กระทำการใด ๆ อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 89 ต้องระวางโทษปรับ ไม่เกินสองหมื่นบาท หรือสองเท่าของจำนวนเงินที่ให้กู้ยืม โดยพิจารณาว่าจำนวนใดจะมากกว่ากัน

ในมาตรา 89 นั้น ได้บัญญัติห้าม “บริษัท” แต่ในมาตรา 204 นั้นกำหนด โทษอาญากับกรรมการที่กระทำการแทนบริษัท ซึ่งหากกรรมการหรือบุคคลที่มีอำนาจกระทำการ แทนบริษัทฝ่าฝืนแล้ว ก็จะมีควมรับผิดชอบทางแพ่ง และได้รับโทษทางอาญา (บุคคลซึ่งมีอำนาจ กระทำการแทนบริษัท นั้นอาจเป็นหัวหน้าแผนกการเงินที่มีอำนาจอนุมัติจ่ายเงินก็ได้)

ก. ความรับผิดชอบทางอาญาอันเนื่องมาจากการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต

พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด ได้บัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาใน กรณีกรรมการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตไว้ในมาตรา 214 มาตรา 215 และมาตรา 216 ซึ่งพิจารณาได้ ดังนี้

มาตรา 214 บัญญัติว่า “กรรมการหรือผู้ชำระบัญชีของบริษัทใด โดย ทุจริต แสดงออกซึ่งความเท็จหรือปกปิดความจริง ซึ่งควรบอกให้แจ้งต่อที่ประชุมผู้ถือหุ้นในเรื่อง สถานะการเงินของบริษัทนั้น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท”

มาตรานี้บัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันมิให้กรรมการ หรือผู้ชำระบัญชีของ บริษัททุจริต แจ้งความเท็จหรือปกปิดข้อเท็จจริงซึ่งควรบอกให้แจ้งต่อที่ประชุมผู้ถือหุ้น ซึ่งการแจ้ง ความอันเป็นเท็จหรือปกปิดข้อเท็จจริงที่ควรแจ้งให้ที่ประชุมผู้ถือหุ้นทราบนั้น เท่ากับเป็นการ ทำลายความไว้วางใจที่ผู้ถือหุ้นมีอยู่

มาตรา 215 บัญญัติว่า “บุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของ บริษัทใด กระทำการหรือไม่กระทำการเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มีควรได้โดยชอบบรรณด้วยกฎหมาย เพื่อตนเองหรือผู้อื่นอันเป็นการเสียหายแก่บริษัทนั้น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท”

ในมาตรา 215 นี้ แยกองค์ประกอบความผิดทางอาญาได้ดังนี้
 องค์ประกอบภายนอกได้แก่ 1.บุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัทมหาชนใด 2. กระทำการหรือไม่กระทำการ 3. อันเป็นการเสียหายแก่บริษัทนั้น
 องค์ประกอบภายในได้แก่ 1. เจตนาธรรมดา 2. เจตนาพิเศษ เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มีควรรู้ได้โดยชอบธรรมด้วยกฎหมายเพื่อตนเองหรือผู้อื่น

ในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 215 นี้มีองค์ประกอบคล้ายกับประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 แม้ว่าองค์ประกอบความผิดตามพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 215 และประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 จะคล้ายกัน แต่ก็มีสิ่งที่ควรพิจารณาดังนี้

1. ความผิดตามพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 215 เป็นความผิดอาญาแผ่นดิน ส่วนความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 เป็นความผิดอาญาต่อส่วนตัว (ความผิดยอมความได้) ดังนั้นการดำเนินคดีอาญาจึงต้องแตกต่างกันคือ เมื่อกรรมการบริษัทมหาชนทุจริตกระทำให้เกิดความเสียหายกับบริษัทมหาชนจำกัดแล้ว หากจะดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติมหาชนจำกัดมาตรา 215 สามารถทำได้โดยการกล่าวโทษต่อพนักงานปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยบุคคลใดก็ได้เป็นผู้กล่าวโทษ แต่ถ้าจะดำเนินคดีอาญาตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 แล้ว จะต้องกระทำโดยการที่บริษัทเข้าร้องทุกข์เจ้าพนักงานปกครองหรือตำรวจ เพราะความผิดตามมาตรา 353 นี้ บริษัทเป็นผู้เสียหายที่แท้จริง และกรณีนี้กรรมการคนอื่น ๆ ก็มีสิทธิในการเข้าร้องทุกข์ต่อพนักงานปกครองหรือตำรวจก็ได้เช่นกัน

2. โทษที่กำหนดในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนมาตรา 215 นั้นมีเพียงโทษปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท แต่โทษในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 มีโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกพันบาท และหากผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลผู้มีอาชีพหรือธุรกิจอันเป็นที่ไว้วางใจของประชาชนแล้ว ก็จะต้องได้รับโทษหนักขึ้นตามมาตรา 354 คือจำคุกไม่เกินห้าปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งถือได้ว่าโทษในประมวลกฎหมายอาญามาตรา 353 นั้นมีโทษที่หนักกว่าพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนมาตรา 215 มาก

ง. ความรับผิดชอบของกรรมการร่วมกับบริษัท

ความรับผิดชอบของกรรมการร่วมกับบริษัทนั้นบัญญัติอยู่ในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 มาตรา 222 บัญญัติว่า

“ในกรณีที่บริษัทเป็นผู้กระทำความผิดและถูกลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการซึ่งรู้เห็นเป็นใจกับการกระทำความผิดนั้น หรือซึ่งมิได้จัดการตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความผิดนั้น ต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้น ๆ ด้วย”

ปัญหาที่ควรพิจารณาคือ ความรับผิดตามพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 มาตรา 222 ถือเป็นความรับผิดเพื่อการกระทำของบุคคลอื่น ๆ หรือไม่

เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่าพระราชบัญญัติบริษัทมหาชน พ.ศ. 2535 มาตรา 222 ไม่ใช่หลักการของความรับผิดเพื่อการกระทำผิดของบุคคลอื่น (Vicarious Liability) โดยมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ ดังนี้

1. ความรับผิดเพื่อการกระทำของบุคคลอื่นจะต้องเป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้บุคคลหนึ่งต้องรับผิดในการกระทำของอีกบุคคลหนึ่ง เพราะเหตุที่บุคคลนั้นมีฐานะที่กฎหมายกำหนดไว้ ถือเป็นความรับผิดเพราะฐานะตน มิใช่รับผิดเพราะการกระทำของตน แต่ในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชน พ.ศ. 2535 มาตรา 222 บัญญัติให้กรรมการที่รู้เห็นเป็นใจกับการกระทำของบริษัทเท่านั้นที่ต้องรับผิด ดังนั้นกรรมการจึงต้องรับผิดไม่ใช่เพราะฐานะของตน แต่ต้องรับผิดเพราะการกระทำของตนเอง คือการรู้เห็นเป็นใจที่บริษัทกระทำความผิด

2. ความรับผิดเพื่อการกระทำของบุคคลอื่นจะไม่เปิดโอกาสให้จำเลยพิสูจน์การกระทำของตนเลย เพราะถ้าข้อเท็จจริงปรากฏว่าจำเลยมีฐานะที่กฎหมายกำหนดแล้ว จำเลยก็ต้องรับผิด แต่พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนมาตรา 222 กรรมการมีโอกาสพิสูจน์ได้ว่าตนไม่ได้มีส่วนรู้เห็นเป็นใจในการที่บริษัทกระทำความผิด

ดังนั้นพระราชบัญญัติบริษัทมหาชน พ.ศ. 2535 มาตรา 222 จึงไม่ใช่หลักความรับผิดเพื่อกระทำของบุคคลอื่น จึงไม่อาจนำหลักดังกล่าวมาวินิจฉัยกับพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 222 ได้ พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดมาตรา 222 เป็นบทสันนิษฐานความรับผิดที่กำหนดขึ้นเพื่อป้องกันอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ มิให้กรรมการบริษัทใช้บริษัทมหาชนเป็นเครื่องมือในการกระทำความผิดอาญา

ประเด็นที่ควรพิจารณาต่อไป คือ รูปแบบของบทสันนิษฐานที่กฎหมายกำหนดให้กรรมการบริษัทมหาชนรับผิดร่วมกับบริษัทมหาชนมีกี่รูปแบบ

ในกรณีนี้กฎหมายพิเศษต่างๆ ได้กำหนดรูปแบบของบทสันนิษฐานความรับผิดทางอาญาของกรรมการเชื่อมโยงไว้ กับความรับผิดทางอาญาของบริษัทไว้ 3 ประเภท⁸⁸ คือ

⁸⁸ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. (2539). ความรับผิดของผู้บริหารกิจการทางแพ่งและทางอาญา. หน้า 42-44.

1. เป็นบทบัญญัติให้กรรมการบริษัทต้องรับผิดชอบทางอาญาโดยเด็ดขาด เป็นกรณีเมื่อบริษัทกระทำความผิด กฎหมายกำหนดให้กรรมการบริษัทต้องรับผิดชอบทางอาญาทันที โดยไม่มีทางพิสูจน์ให้ตนหลุดพ้นความผิดได้เลย

2. เป็นบทบัญญัติให้กรรมการบริษัทจะต้องรับผิดชอบทางอาญาโดยข้อสันนิษฐาน และให้กรรมการบริษัทนำสืบแก้ตัวได้ เป็นกรณีที่เมื่อบริษัทมีความรับผิดชอบทางอาญาตามกฎหมายพิเศษแล้ว กฎหมายพิเศษเหล่านั้นจะมีบทสันนิษฐานให้กรรมการบริษัทจะต้องรับผิดชอบร่วมกับบริษัท แต่จะมีข้อยกเว้นที่เปิดโอกาสให้กรรมการมีสิทธิพิสูจน์แก้ตัวว่าตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมในการกระทำนั้น

3. เป็นบทบัญญัติว่ากรรมการบริษัทจะต้องรับโทษร่วมกับบริษัทก็ต่อเมื่อโจทก์ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่ากรรมการคนนั้นๆ มีส่วนผิดอยู่ด้วย เป็นกรณีเมื่อบริษัทกระทำความผิดทางอาญาแล้ว กรรมการจะไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญาด้วย แต่ถ้าโจทก์ประสงค์ให้กรรมการต้องรับผิดชอบด้วยแล้ว โจทก์ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่ากรรมการผู้นั้นมีส่วนผิดอยู่ด้วย ถ้าโจทก์สามารถนำสืบความผิดของกรรมการได้ กรรมการบริษัทที่จะต้องรับผิดชอบทางอาญาร่วมกับบริษัท แต่ถ้าโจทก์ไม่สามารถนำสืบความผิดของกรรมการบริษัทได้ กรรมการบริษัทนั้นก็ไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญา

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2521 ที่บัญญัติให้กรรมการร่วมรับผิดชอบกับบริษัทนั้นเป็นบทสันนิษฐานความรับผิดประเภทที่ 2 กล่าวคือ เป็นการบัญญัติให้กรรมการบริษัทจะต้องรับผิดชอบทางอาญาโดยข้อสันนิษฐาน กล่าวคือกรรมการมีสิทธิพิสูจน์ให้ตนเองหลุดพ้นได้ว่า ตนไม่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิด ส่วนในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2535 มาตรา 222 เป็นบทสันนิษฐานความรับผิดประเภทที่ 3 กล่าวคือ เป็นการบัญญัติว่ากรรมการบริษัทจะต้องรับโทษร่วมกับบริษัทก็ต่อเมื่อโจทก์ต้องพิสูจน์ให้ได้ว่ากรรมการคนนั้นๆ มีส่วนผิดอยู่ด้วย

ความรับผิดทางอาญาตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535

ตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ได้บัญญัติ บทกำหนดโทษ ของกรรมการบริษัทมหาชน ในหมวด 12 ซึ่งจะพิจารณา ดังนี้

ก. ความรับผิดทางอาญาเกี่ยวกับการออกหลักทรัพย์และการเสนอขายหลักทรัพย์ต่อประชาชน

ความรับผิดในส่วนนี้อยู่ในพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาตรา 268 ถึง 281 ความผิดในส่วนนี้บัญญัติเพื่อบังคับลงโทษบุคคลที่ออกหลักทรัพย์หรือ

เสนอขายหลักทรัพย์ที่ไม่ได้ดำเนินการตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาตรา 32 ถึง มาตรา 89 ซึ่งบัญญัติกำหนดขั้นตอนและควบคุมให้การออกหลักทรัพย์และการเสนอขายหลักทรัพย์ต่อประชาชนที่กระทำโดยบริษัทมหาชนทุกบริษัทต้องได้รับการอนุมัติจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์ และตลาดหลักทรัพย์ และดำเนินการตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ ดังนั้นถ้าหากผู้จัดตั้งบริษัท กรรมการบริษัทมหาชนใดฝ่าฝืน ไม่ดำเนินการตามมาตรา 32 ถึง 89 ก็จะได้รับโทษตามมาตรา 268 ถึง 281 ซึ่งค่อนข้างรุนแรง เนื่องจากเป็นกรณีที่มีผลต่อตลาดทุนซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจของประเทศ

ข. ความรับผิดทางอาญาที่เกี่ยวกับการกระทำอันไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับการซื้อขายหลักทรัพย์

ตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 296 โดยที่ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 238 มาตรา 239 มาตรา 240 มาตรา 241 หรือ มาตรา 243 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับเป็นเงินไม่เกินสองเท่าของผลประโยชน์ที่บุคคลนั้นๆ ได้รับไว้ หรือพึงจะได้รับเพราะการกระทำฝ่าฝืนดังกล่าว แต่ทั้งนี้ค่าปรับดังกล่าวต้องไม่น้อยกว่าห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ในมาตราที่เป็น บทห้าม นั้นเป็นมาตราที่กฎหมายกำหนดขึ้นเพื่อป้องกันมิให้เกิดการกระทำอันไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับการซื้อขายหลักทรัพย์ โดยมี 3 ลักษณะใหญ่ๆ⁸⁹ คือ

(1) การสร้างข่าวหรือข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาตรา 238, 239 และ 240

(2) Insider Trading บัญญัติอยู่ในพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ มาตรา 241 ซึ่งห้ามมิให้บุคคลใดทำการซื้อขาย เสนอซื้อ เสนอขาย หรือชักชวนบุคคลใดให้ซื้อขายหลักทรัพย์ที่จะทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ โดยอาศัยข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงราคาที่ยังไม่ได้เปิดเผยต่อสาธารณชนและตนได้ล่วงรู้มาในตำแหน่งหรือฐานะเช่นนั้น

(3) การสร้างราคาหลักทรัพย์ (การปั่นหุ้น) บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ มาตรา 243 (1) ได้บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการซื้อขายหลักทรัพย์โดยตกลงกับบุคคลอื่นอันเป็นการอำพรางบุคคลทั่วไปว่าขณะใดขณะหนึ่งได้มีการซื้อขายหลักทรัพย์ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก อันไม่ตรงต่อสภาพปกติของตลาด

⁸⁹ พิเศษ เสตเสถียร. (2539). กฎหมายหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. หน้า 142.

ค. ความรับผิดชอบทางอาญาอันเกี่ยวกับการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดเกี่ยวกับการเข้าถือหลักทรัพย์เพื่อครอบงำกิจการ

พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 บัญญัติความผิดฐานนี้ไว้ในมาตรา 298 ซึ่งบัญญัติให้ผู้ใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรา 246 - 249 และ 251-257 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท และปรับอีกไม่เกินวันละหนึ่งหมื่นบาทตลอดเวลาที่ยังมีได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง หรือทั้งจำทั้งปรับ

บทบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาในส่วนนี้มีการลงโทษกรรมการบริษัทมหาชนค่อนข้างสูงถ้าหากว่าไม่ปฏิบัติตาม โดยมีโทษจำคุกไม่เกินสองปี และปรับไม่เกินห้าแสนบาท นอกจากนี้ยังปรับเป็นรายวันถ้ายังปฏิบัติไม่ถูกต้อง เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าไม่ได้กำหนดเพดานขั้นสูงในการปรับแต่ละวัน ดังนั้นถ้ากรรมการยังปฏิบัติไม่สอดคล้องกับกฎหมายแล้ว ก็ยังต้องเสียค่าปรับเป็นรายวันตามกฎหมาย

ง. ความรับผิดชอบทางอาญาอันเนื่องมาจากการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต
กรณีที่กรรมการบริษัทจดทะเบียนปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริตและทำให้บริษัทจดทะเบียนได้รับความเสียหาย มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ มาตรา 307, 311 และ 313 ถ้ากรรมการ ผู้จัดการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัท ฝ่าฝืน หรือกระทำความผิดต้องได้รับโทษตั้งแต่จำคุก หรือปรับ โดยที่มาตรา 307 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่ห้าแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท มาตรา 311 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่ห้าแสนบาทถึงหนึ่งล้านบาท และมาตรา 313 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงสิบปี และปรับเป็นเงินสองเท่าของราคาทรัพย์สิน หรือประโยชน์ที่บุคคลดังกล่าวได้กระทำการฝ่าฝืนในมาตรานั้นๆ แล้วแต่กรณี แต่ทั้งนี้ค่าปรับดังกล่าวต้องไม่ต่ำกว่าห้าแสนบาท”

จะเห็นได้ว่ากรรมการบริษัทจดทะเบียนจะถูกระวางโทษหนักที่สุด เพราะการดำเนินงานของบริษัทจดทะเบียนนั้นมีผลกระทบต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก เนื่องจากประชาชนทั่วไปสามารถซื้อหลักทรัพย์ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ได้ง่าย ถ้าหากกรรมการบริษัทจดทะเบียนทุจริตทำให้เกิดความเสียหายแล้ว ผลกระทบก็จะเกิดขึ้นกับประชาชนส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังพบข้อแตกต่างระหว่างมาตรา 307 และมาตรา 311 คือ ในมาตรา 307 นั้นบัญญัติเอาโทษกับกรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลที่รับผิดชอบการดำเนินงานของบริษัทที่ได้รับมอบหมายให้จัดการทรัพย์สินของบริษัท ส่วนในมาตรา 311 นั้นบัญญัติให้เอาโทษกับกรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลที่รับผิดชอบการดำเนินงานของบริษัททุกคน โดยไม่คำนึงว่ากรรมการเหล่านั้นได้รับมอบหมายให้จัดการทรัพย์สินของบริษัทหรือไม่

จ. ความรับผิดชอบของผู้ร่วมกระทำ ความผิดกับผู้บริหารบริษัท
 หลักทรัพย์

ในส่วนนี้พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ได้บัญญัติความผิดไว้ในมาตรา 314 มาตรา 315 และมาตรา 317 ได้บัญญัติ ผู้ใดก่อให้เกิดกรรมการ ผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลตามพระราชบัญญัตินี้ หรือสอบบัญชี ด้วยการ ใช้ สั่ง ชู เชื้อ จ้าง หรือด้วยวิธีอื่นใด ต้องระวางโทษดังที่บัญญัติไว้ตามมาตรานั้น

โดยมาตรา 314 กำหนดโทษผู้ใช้ต้องระวางโทษหนึ่งในสามของความผิดสำเร็จ ถ้าความผิดที่ใช้ได้กระทำลงสมเจตนาของผู้ใช้แล้ว ผู้ใช้ต้องระวางโทษเสมือนตัวการตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 8

มาตรา 315 ต้องระวางโทษดังที่บัญญัติไว้ในมาตรานั้นๆ เว้นแต่ผู้นั้นมีได้รู้ถึงการช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกนั้น

เมื่อพิจารณามาตรา 315 นี้ เป็นบทบัญญัติที่กำหนดโทษแก่ “ผู้สนับสนุน” กรรมการบริษัทหลักทรัพย์ในการกระทำผิดตามพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ โดยมีข้อสังเกต 2 ประการ คือ

(1) พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาตรา 315 บัญญัติให้ผู้สนับสนุนกรรมการบริษัทกระทำความผิดต้องรับโทษเท่ากับผู้ลงมือกระทำความผิด ในขณะที่ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 86 บัญญัติให้ผู้สนับสนุนต้องรับโทษสองในสามของโทษที่ผู้ลงมือกระทำความผิดได้รับ

(2) ในข้อความ “เว้นแต่ผู้นั้นมีได้รู้ถึงการช่วยเหลือหรือให้ความสะดวกนั้น” ผู้สนับสนุน หมายถึง ผู้สนับสนุน มิใช่ กรรมการบริษัท ดังนั้นไม่ว่ากรรมการบริษัทที่กระทำความผิดจะรู้หรือไม่รู้ถึงการสนับสนุนก็ตาม ผู้สนับสนุนก็ต้องได้รับโทษเท่ากับกรรมการบริษัท

มาตรา 317 บัญญัติว่า “ความผิดตามมาตรา 268 มาตรา 269 มาตรา 270 มาตรา 271 มาตรา 272 มาตรา 273 มาตรา 274 มาตรา 275 มาตรา 276 มาตรา 277 มาตรา 279 มาตรา 280 มาตรา 281 มาตรา 282 มาตรา 283 มาตรา 284 มาตรา 285 มาตรา 286 มาตรา 287 มาตรา 290 มาตรา 291 มาตรา 292 มาตรา 293 มาตรา 294 มาตรา 295 มาตรา 296 มาตรา 297 มาตรา 298 มาตรา 299 และมาตรา 300 ให้คณะกรรมการเปรียบเทียบความผิดที่รัฐมนตรีแต่งตั้งมีอำนาจเปรียบเทียบได้”

ในมาตรา 317 ได้กำหนดฐานความผิดไว้ 30 มาตรา ที่ให้อำนาจคณะกรรมการเปรียบเทียบปรับกรรมการบริษัทได้ เมื่อเปรียบเทียบปรับและผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับภายในกำหนดเวลาแล้วคดีอาญาก็เลิกกัน และทำให้สิทธิภาคีอาญามาฟ้องระงับลงโดย

ไม่ต้องส่งฟ้องศาล สำหรับปัญหาในกรณี มีตัวการ ผู้ใช้ หรือผู้สนับสนุนร่วมกระทำผิดกับ กรรมการบริษัทตามฐานความผิดที่มาตรา 317 กำหนดนั้น คณะกรรมการมีอำนาจเปรียบเทียบปรับ ตัวการ ผู้ใช้ หรือผู้สนับสนุนหรือไม่ ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกา คณะที่ 3 และคณะที่ 11 ร่วมกัน พิจารณาสรุปได้ว่า คณะกรรมการมีอำนาจเปรียบเทียบผู้กระทำผิดความผิดตามพระราชบัญญัติหลัก ทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์มาตรา 314 และมาตรา 315 มิใช่มาตราที่กำหนดฐานความผิดใหม่ เป็น เพียงมาตราที่กำหนดโทษให้กับผู้ใช้และผู้สนับสนุนให้มากขึ้นกว่าปกติเท่านั้น ดังนั้นการตีความ ฐานความผิด 30 ฐานในมาตรา 317 จึงต้องหมายถึง ตัวการ ผู้ใช้ ผู้สนับสนุน ด้วย⁹⁰

ความรับผิดทางอาญาตามกฎหมายพิเศษที่ควบคุมกิจการบางประเภท

ในส่วนนี้ทำการศึกษาถึงความรับผิดทางอาญาของกรรมการบริษัท มหาชนในกิจการพิเศษที่มีความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจและมีกฎหมายเฉพาะนั้น ได้แก่ ธนาคาร พาณิชย์ บริษัทเงินทุน บริษัทหลักทรัพย์ และบริษัทประกันภัย ดังนี้

ก. กิจการธนาคารพาณิชย์

พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 ไม่ได้บัญญัติโทษ ไว้กับผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ไว้เป็นการเฉพาะ แต่มีมาตรา 46 นว ได้วางหลักว่ากรณีที่ผู้บริหาร ธนาคารพาณิชย์กระทำความผิดในหมวดที่ 12 ประมวลกฎหมายอาญา หรือในพระราชบัญญัติ กำหนดความรับผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียนฯ หรือในพระราชบัญญัติบริษัทมหาชน ให้ ธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นผู้เสียหายที่มีอำนาจร้องทุกข์ดำเนินคดีแทนธนาคารพาณิชย์ได้

นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 มาตรา 46 ทศ ยังได้ให้อำนาจธนาคารแห่งประเทศไทยสั่งยึดอายัดทรัพย์สินของผู้บริหารไว้ชั่วคราว ก่อนฟ้องศาล และมีอำนาจร้องขอศาลอาญาให้ศาลสั่งห้ามผู้บริหารออกนอกราชอาณาจักรอีกด้วย ดังคำพิพากษาที่ 6632/2542 และ 1446/2543 ดังนี้

“ผู้ต้องหา ถูกธนาคารแห่งประเทศไทยร้องทุกข์กล่าวโทษว่าร่วมกับพวกชักยอกทรัพย์ของธนาคาร ก. การห้ามมิให้ผู้ต้องหาที่ 5 ออกนอกราชอาณาจักรเป็นชั้นตอน และวิธีการที่จะได้ตัวผู้กระทำความผิดมาดำเนินคดีตามที่กฎหมายบัญญัติ การดำเนินการดังกล่าวจึงไม่ เป็นการริดรอนสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหา และคำสั่งของศาลชั้นต้นดังกล่าวเป็นการสั่งโดยอาศัย อำนาจตาม พ.ร.บ. การธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 25.5 มาตรา 46 ทศ วรรคสี่ คำสั่งของศาลชั้นต้นจึงเป็น คำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย”

⁹⁰ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2544, เมษายน). บันทึกเรื่องอำนาจในการเปรียบเทียบตามมาตรา 317 แห่งพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535.

ข. กิจการบริษัทเงินทุน

พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 ได้มีกฎหมายกำหนดความรับผิดของกรรมการบริษัทเงินทุนไว้เป็นพิเศษ ในมาตรา 74 ถึง มาตรา 75 อัญญ นอกเหนือจากความรับผิดตามพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัดและพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ทั้งนี้บทบัญญัติในมาตรา 74 ถึง มาตรา 75 อัญญ นั้น มีความคล้ายกับความผิดในประมวลกฎหมายอาญาลักษณะทรัพย์เป็นอย่างมาก แต่มีบทกำหนดโทษที่รุนแรงกว่า ดังคำพิพากษาฎีกาที่ 726/2540 ดังนี้

จำเลยเป็นพนักงานของบริษัทผู้เสียหายซึ่งเป็นบริษัทที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบธุรกิจหลักทรัพย์และเป็นนายหน้าซื้อขายหลักทรัพย์ในตลาดหลักทรัพย์มีอำนาจและหน้าที่ดูแลการซื้อขายหลักทรัพย์ในกิจการของบริษัทผู้เสียหาย จำเลยทำการซื้อขายหลักทรัพย์ไม่เป็นไปตามลำดับตามคำสั่งซื้อขายก่อนหลัง เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายเพื่อตนเองหรือผู้อื่นอันเป็นการเสียหายแก่ผู้เสียหายจึงมีความผิดตามพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 มาตรา 75 สัตต

ศาลชั้นต้นพิพากษาว่า จำเลยมีความผิดตามพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 มาตรา 75 สัตต ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 91(2) การกระทำเป็นความผิดรวม 11 กรรม ลงโทษทุกกรรมเป็นกระทำความผิดไป จำคุกกระหนงละ 5 ปี ซึ่งรวมโทษจำคุกแล้วเกิน 20 ปี คงจำคุกจำเลย 20 ปี ส่วนข้อหานอกจากนี้ให้ยก

จำเลยอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์พิพากษายืน

ศาลฎีกาได้พิจารณาว่า “ตามพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจฟองซิเออร์ พ.ศ. 2522 มาตรา 75 สัตต บัญญัติว่า “กรรมการผู้จัดการ หรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัท กระทำการหรือไม่กระทำการเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายเพื่อตนเองหรือผู้อื่น อันเป็นการเสียหายแก่บริษัทนั้น ต้องระวางโทษ” ได้ความว่า จำเลยมีอำนาจและหน้าที่ดูแลการซื้อขายหลักทรัพย์ในกิจการของบริษัทผู้เสียหาย จำเลยได้ทำการซื้อขายหลักทรัพย์ไม่เป็นไปตามลำดับคำสั่งซื้อขายก่อนหลัง ทำให้ผู้เสียหายได้รับความเสียหาย และตามพฤติการณ์แห่งคดีเป็นที่ เห็นได้ว่า จำเลยกระทำการหรือไม่กระทำการซื้อขายหลักทรัพย์เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายเพื่อตนเองหรือผู้อื่นอันเป็นการเสียหายแก่ผู้เสียหาย จำเลยจึงมีความผิดตามกฎหมายดังกล่าวข้างต้น”

ค. กิจการบริษัทหลักทรัพย์

พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ.2535 ตั้งแต่มาตรา 302 ถึงมาตรา 310 ได้กำหนดความรับผิดชอบของกรรมการบริษัทหลักทรัพย์เป็นพิเศษนอกเหนือจากความรับผิดชอบพระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด และพระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ทั้งนี้บทบัญญัติในมาตรา 302 ถึงมาตรา 310 มีความคล้ายกับประมวลกฎหมายอาญาลักษณะทรัพย์สินเป็นอย่างมาก แต่มีบทกำหนดโทษที่รุนแรงกว่า

ง. กิจการบริษัทประกันภัย

กิจการประกันภัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ การประกันภัยชีวิตและการประกันวินาศภัย ซึ่งในแต่ละประเภทก็มีกฎหมายควบคุมอยู่ คือ พระราชบัญญัติประกันชีวิต พ.ศ.2535 และพระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ.2535 ซึ่งพระราชบัญญัติทั้งสองไม่ได้มีบทบัญญัติที่กำหนดความรับผิดไว้ให้กรรมการโดยเฉพาะ มีเพียงบทบัญญัติในลักษณะที่เมื่อกรรมการบริษัทประกันภัย กระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ให้กรรมการประกันภัยเป็นผู้เสียหาย มีอำนาจร้องทุกข์ดำเนินคดี (พระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ.2535 มาตรา 109 และพระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ.2535 มาตรา 115) เหมือนที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 นอกจากนี้กรรมการประกันภัยยังมีอำนาจยึดอายัดทรัพย์สินของกรรมการบริษัท และมีอำนาจร้องขอต่อศาลอาญาให้ศาลสั่งห้ามมิให้กรรมการบริษัทออกนอกราชอาณาจักร (พระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ.2535 มาตรา 110 และพระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ.2535 มาตรา 116)

ปัญหาเรื่องความเป็นธรรมในการกำหนดข้อสันนิษฐานของกฎหมาย

ประเทศไทยนั้นแม้จะได้ตัดสินใจรับระบบประมวลกฎหมาย (ซีวิลลอว์) เข้ามาใช้ โดยมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 137 อันเป็นประมวลกฎหมายฉบับแรกของไทยก็ตาม แต่ในการแก้ไขปัญหาเรื่องความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลและกรรมการบริษัทศาลกลับใช้นิติวิธีอย่างในประเทศคอมมอนลอว์ กล่าวคือ การกระทำของกรรมการบริษัทถือว่าเป็นการกระทำของบริษัท นั่นคือเมื่อบริษัทกระทำความผิด ผู้บริหารทุกคนจึงถูกสันนิษฐานว่ามีความผิดด้วย ดังคำพิพากษาฎีกาที่ 2191/2541 คดีธนาคารสยาม ศาลพิพากษาให้กรรมการที่ไม่ใช่กรรมการบริหาร (Non Executive Director) รับผิดชอบร่วมกับกรรมการบริหาร (Executive

Director) โดยในช่วงแรกศาลจะลงโทษเฉพาะ กรรมการบริหาร (Executive Director) เท่านั้น ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1980/2519 (คดีล้มละลายบริษัท ประกันชีวิตบูรพา จำกัด)⁹¹

กฎหมายกำหนดให้กรรมการบริษัทในความผิดของบริษัท ได้บัญญัติใน 2 ลักษณะ คือ

(1) กำหนดให้ผู้บริหารรับผิดชอบในความผิดของบริษัท โดยกฎหมายไม่เปิดโอกาสให้ผู้บริหารแก้ตัวได้ (รับผิดชอบเด็ดขาด)

(2) กำหนดให้ผู้บริหารรับผิดชอบในความผิดของบริษัท โดยกฎหมายเปิดโอกาสให้ผู้บริหารแก้ตัวได้

บทบัญญัติเช่นนี้เป็นบทสันนิษฐานผลักภาระการพิสูจน์ให้กรรมการบริษัทพิสูจน์ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นหรือเกี่ยวข้องในการกระทำความผิด เป็นการให้ผู้บริหารรับผิดชอบในความผิดของบริษัทไว้ก่อน และเปิดโอกาสให้ผู้บริหารแก้ตัวได้ ในขณะที่ประเทศอังกฤษได้กำหนดให้ภาระการพิสูจน์เป็นหน้าที่ของโจทก์ แม้อาจจะไม่ถึงขนาดที่จะขัดกับรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่การที่ผู้บริหารซึ่งมิได้ลงมือกระทำความผิดถูกสันนิษฐานให้รับผิดชอบไว้ก่อนนั้น ยังไม่มีความเป็นธรรมในแง่ที่ว่า แม้ภายหลังบุคคลเหล่านั้นอาจจะพิสูจน์ตัวเองได้ว่า มิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำ แต่เมื่อกฎหมายวางบทสันนิษฐานเป็นเช่นนี้ บุคคลเหล่านั้นก็จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม เช่น การสอบสวน ถูกฟ้องเป็นจำเลย หรือในการสอบสวนนั้นจะต้องมีการพิมพ์ลายนิ้วมือ บันทึกประวัติ เช่นเดียวกับอาชญากรต่างๆ ไป ทำให้ผู้บริหารเหล่านั้นเสียชื่อเสียง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับนักธุรกิจในการประกอบอาชีพ ซึ่งความเข้าใจที่ผลักภาระการพิสูจน์จนศาลเชื่อว่าจำเลยมิได้กระทำความผิดตามที่โจทก์กล่าวหา จึงจะฟื้นผิด ความเข้าใจเช่นนี้จะขัดแย้งกับหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ว่า โจทก์ต้องมีหน้าที่พิสูจน์การกระทำความผิดของจำเลยจนปราศจากข้อสงสัยว่าจำเลยกระทำความผิด แม้ว่าการกำหนดข้อสันนิษฐานจะเป็นการผลักภาระการพิสูจน์ไปให้แก่จำเลย ก็ควรเป็นภาระบางส่วนเพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานเท่านั้น มิได้มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนจนถึงที่สุด

นอกจากนี้ความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทในกฎหมายบางฉบับ ได้ตีความผู้รับผิดชอบการดำเนินงานของบริษัทในความหมายอย่างกว้าง ทำให้เกิดปัญหาในการตีความว่าบุคคลใดบ้างที่ต้องรับผิดชอบทางอาญา เช่น

พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ ได้กำหนดความรับผิดชอบไว้กับบุคคลสามประเภท คือ กรรมการ ผู้จัดการ และบุคคลซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของ

⁹¹ สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์.(2548, 31 ตุลาคม). หน้าที่และความรับผิดชอบของกรรมการของบริษัทมหาชน จำกัด ที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทย (เอกสารอัดสำเนา). หน้า 8-11.

บริษัท โดยคำว่า “กรรมการ” และ “ผู้จัดการ” นั้นไม่มีปัญหาในการตีความ เพราะเป็นตำแหน่งทางธุรกิจที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน และนำสืบได้ง่าย ส่วนคำว่า “บุคคลซึ่งรับผิดชอบการดำเนินงานของบริษัท” จะมีปัญหาในการตีความว่าหมายถึงบุคคลใด

หากตีความคำว่า “บุคคลซึ่งรับผิดชอบการดำเนินงานของบริษัท” ในความหมายอย่างกว้าง โดยตีความให้รวมถึงพนักงานทุกคนในบริษัท เพราะถือว่าพนักงานทุกคนมีส่วนรับผิดชอบการดำเนินงานของบริษัททั้งสิ้น ซึ่งหากพนักงานคนใดทุจริต ก็จะต้องรับโทษทางอาญาตามกฎหมายพิเศษที่กำหนดไว้ซึ่งหนักกว่าโทษของการกระทำความผิดโดยทุจริตตามประมวลกฎหมายอาญา ย่อมเป็นการกระทบกระเทือนสิทธิของพนักงานบริษัทเกินสมควร

การออกกฎหมายบางกรณี ยังทำให้เกิดอุปสรรคต่อการส่งเสริมการค้าหรือธุรกิจ และยังไม่ตอบสนองนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการแข่งขันธุรกิจในระดับสากล⁹² ดังเช่นตัวอย่างการรวมตัวของหอการค้าต่างประเทศ เพื่อร้องเรียนเกี่ยวกับความชอบธรรมของกฎหมายดังกล่าวคือ

การร้องเรียนนี้สืบเนื่องมาจากการปรับค่าเงินบาทในช่วงเวลาที่มีวิกฤตทางการเงิน ใน พ.ศ. 2527 โดยกระทรวงการคลังได้มีประกาศกระทรวงการคลังเรื่อง ปรับปรุงระบบการแลกเปลี่ยนเงินตรา เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2527 กำหนดอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างอัตราซื้อขายเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกากับธนาคารพาณิชย์ เป็นดอลลาร์สหรัฐอเมริกาละ 27 บาท โดยมีผลบังคับใช้ในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2527

และเพื่อป้องกันการกักตุนสินค้าและป้องกันมิให้ผู้ประกอบการค้าฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้า เนื่องจากการปรับค่าเงินบาทดังกล่าว กระทรวงพาณิชย์โดยคณะกรรมการกลางกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด จึงได้อาศัยอำนาจตาม 23 และมาตรา 24 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 ออกประกาศคณะกรรมการกลางกำหนดราคาสินค้า และป้องกันการผูกขาด ฉบับที่ 69 เรื่อง “กำหนดมาตรการเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย และการป้องกัน การกักตุนสินค้าควบคุม กำหนดให้ผู้ผลิตสินค้าควบคุมอัน ได้แก่ น้ำมันพืชใช้ปรุงอาหาร ปูนซีเมนต์ ฯลฯ ต้องแจ้งปริมาณ สถานที่เก็บต้นทุนในการผลิต และการจำหน่าย ฯลฯ และยังมีประกาศฯ ทำนองนี้ในระยะเวลาใกล้เคียงอีกหลายฉบับ

เมื่อคณะกรรมการกลางกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาดได้ออกประกาศดังกล่าวไปแล้ว ปรากฏว่ามีผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการที่ไม่ได้ปฏิบัติตามประกาศดังกล่าว ภายในระยะเวลาที่กำหนดประมาณ 250 ราย และกระทรวงพาณิชย์ได้แจ้งความดำเนินคดี 189 ราย (โดยในจำนวนนี้มีกรรมการหรือผู้จัดการนิติบุคคลรวมอยู่ด้วยหลายราย) ส่วนอีก 61 ราย

⁹² วงศ์ศิริ ศรีรัตน์. แหล่งเดิม. หน้า 88-89.

ได้ใช้ดุลพินิจผ่อนผันให้ เนื่องจากกระทรวงพาณิชย์เห็นว่า ผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการไม่ได้มีเจตนาที่จะไม่ปฏิบัติตามประกาศดังกล่าว

นอกจากนี้ มีข้อเท็จจริงปรากฏว่ามีผู้ประกอบการค้าบางรายมิได้ยื่นหรือแจ้งรายละเอียดตามที่กฎหมายกำหนดล่าช้าไปเพียงวันเดียวก็ถูกดำเนินคดีทันที และมีผู้ถูกดำเนินคดีเป็นบริษัทที่มีกรรมการเป็นชาวต่างประเทศ หลายรายที่ต้องขึ้นโรงพักและประกันตัวเป็นจำนวนเงิน 100,000 บาท⁹³

สืบเนื่องจากข้อร้องเรียนดังกล่าว ต่อมาก็ได้มีการริเริ่มที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงบทกฎหมายดังกล่าวนี้ โดยได้มีการเสนอแก้ไขอัตราโทษให้เหมาะสมกับสภาพความผิดตามที่หอการค้าต่างประเทศร้องขอโดยมีการลดอัตราโทษลง และเพิ่มเติมให้มีคณะกรรมการเปรียบเทียบคดี มีอำนาจเปรียบเทียบการกระทำความผิดที่มีโทษปรับสถานเดียวและการกระทำความผิดที่มีโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี เพื่อให้สามารถเปรียบเทียบปรับในความผิดที่ไม่ร้ายแรงได้ และทำให้คดีเสร็จเร็วขึ้น⁹⁴ แต่แนวคิดในการแก้ไขนี้ยังมีได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่า การออกกฎหมายซึ่งขัดต่อสภาพความเป็นจริงที่ผู้ประกอบการไม่อาจจะปฏิบัติตามได้ อาจจะเป็นเพราะกระทำไม่ทันตามกำหนดตามวันหรือเวลาที่ทางการกำหนดไว้ หรือไม่อาจทราบได้ถึงประกาศต่าง ๆ ที่ออกมามากมายนั้น และโทษที่ลงก็รุนแรงไม่ได้สัดส่วนกับการกระทำผิดซึ่งเป็นความผิดที่เกิดจากเทคนิคของการกำหนดวิธีการปฏิบัติ หากเป็นเช่นนี้กฎหมายที่บังคับใช้ออกมาก็อยู่ไม่ได้หรือไม่มีผลบังคับในทางปฏิบัติ เพราะมีการโต้แย้งจากประชาชนที่ถูกควบคุมให้มีการเปลี่ยนแปลงและแก้ไข

ดังนั้น หากกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง จะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าการกฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์ ขาดความน่าเชื่อถือ เมื่อเป็นเช่นนี้ในการออกกฎหมายของรัฐแต่ละครั้งจึงควรพิจารณาให้รอบคอบว่ากฎหมายที่ออกมาแต่ละฉบับมีอัตราโทษที่เหมาะสมกับสภาพความผิดดีแล้วหรือไม่ กฎหมายที่จะมีประสิทธิภาพต้องมีการกระทำที่ไม่ขัดมติสาธารณชน ความผิดปรากฏชัดแจ้งตามพระราชบัญญัติ ผู้ใช้ ผู้ตีความทำได้ถูกต้อง และมีการบังคับอย่างสม่ำเสมอ ไม่เลือกปฏิบัติ⁹⁵ และเพื่อให้กฎหมายสามารถใช้บังคับได้ในทางปฏิบัติ จึงควรพิจารณาว่าในการดำเนินธุรกิจนั้นรัฐต้องยอมรับว่าการออกกฎหมายเกณฑ์ในการควบคุมการประกอบธุรกิจทุกฝั้ว จะทำให้การดำเนินธุรกิจซึ่งต้องอาศัยความรวดเร็ว เนื่องจากต้องมีการแข่งขันกันระหว่างผู้ค้าชะงักงันลงไป ได้ทำให้การแข่งขันทางการค้ากับนักธุรกิจไทยด้วยกันเอง หรือนักธุรกิจไทยกับนักธุรกิจ

⁹³ พิเศษ เสตเสถียร.(2536). ความรับผิดชอบของผู้บริหาร (เอกสารสัมมนา).

⁹⁴ รายงานการประชุมร่างพระราชบัญญัติการควบคุมราคาสินค้า และป้องกันการผูกขาด. หน้า 3-6.

⁹⁵ ทวีเกียรติ มินะกนิษฐ. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กฎหมายขาดประสิทธิภาพ. หน้า 36-37.

ต่างประเทศไม่ราบรื่น และทำให้เกิดผลตามมาเป็นกรณีที่ออกกฎหมายเพื่อไปขัดขวางการค้า มิให้ส่งเสริมการค้า อันเป็นการกระทำที่ผิดวัตถุประสงค์ตามนโยบายของรัฐต่างๆ ได้

สรุปได้ว่าความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทในประเทศไทย ภายใต้อำนาจของข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทมีลักษณะไม่ชัดเจน โดยมีการวางข้อสันนิษฐานทางอาญาของกรรมการบริษัทไว้อย่างกว้างๆ อันทำให้บทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพจากการถูกดำเนินคดีทางอาญาของบุคคล ในพระราชบัญญัติต่าง ๆ ยังได้กำหนดตัวบุคคลที่จะต้องถูกสันนิษฐานให้รับผิดชอบร่วมกับบริษัทไว้ค่อนข้างกว้างขวาง ได้แก่ กรรมการ กรรมการผู้จัดการ ผู้จัดการ ผู้ดำเนินการ ผู้รับผิดชอบในการกระทำ อันเป็นความผิดของบริษัท เป็นต้น ดังนั้นกรรมการในที่นี่จึงครอบคลุมบุคคลทุกคน ไม่ว่าจะเป็น กรรมการบริหาร และกรรมการที่ไม่ได้บริหารงาน หรือพนักงานบริษัท ข้อสันนิษฐานยังผลต่อการ พิสูจน์ความผิดไปให้แก่จำเลยซึ่งเป็นกรรมการบริษัท เป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยสามารถ นำพยานเข้าสู้บทกล่าวหาความผิดตามข้อสันนิษฐานได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วรัฐมีหน้าที่ในการนำสืบ พิสูจน์ความผิดของจำเลย จนปราศจากมูลเหตุอันควรสงสัยตามควร หลักเกณฑ์เรื่องข้อสันนิษฐาน ความรับผิดชอบทางอาญาจึงมีผลกระทบต่อหลักประกันเรื่องสิทธิเสรีภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการ ดำเนินคดีอาญาตามหลักกระบวนการนิติธรรม (Due Process of Law)

จากการศึกษาความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทในประเทศไทยและต่างประเทศ สรุปได้ว่า ประเทศไทยนำหลักความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลตามแนวทางตามกฎหมายคอมมอนลอว์มาใช้ โดยยอมรับให้กรรมการบริษัทที่มีความรับผิดชอบทางอาญาได้ มัก จะบัญญัติความรับผิดชอบของกรรมการบริษัทในลักษณะเชื่อมโยงกับความผิดของบริษัทควบคู่กันไป เสมอ ในการกำหนดข้อสันนิษฐานนั้นกำหนดตัวบุคคลที่จะต้องถูกสันนิษฐานให้รับผิดชอบร่วมกับ บริษัทไว้ค่อนข้างกว้างขวาง นอกจากนี้ข้อสันนิษฐานยังผลต่อการ พิสูจน์ความผิดไปให้แก่ จำเลยซึ่งเป็นกรรมการบริษัท แต่ในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกามักจะไม่บัญญัติข้อ สันนิษฐานให้กรรมการบริษัทรับผิดชอบในความผิดของบริษัท แต่จะบัญญัติในลักษณะที่กรรมการ บริษัทจะต้องรับผิดชอบ เมื่อกรรมการบริษัทมีส่วนรู้เห็นในการกระทำผิดนั้น และไม่นิยามผลกระทการ พิสูจน์ไปให้แก่กรรมการบริษัท ทั้ง ๆ ที่อาจจะบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนั้นได้โดยไม่ขัดกับ กฎหมายรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดกับหลักการที่ว่า “ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์” และในประเทศอังกฤษในปัจจุบันไม่มีการบัญญัติกฎหมายที่ให้ผลกระทการพิสูจน์ไปให้จำเลยอีก แล้ว นอกจากนี้กฎหมายของอังกฤษ หรือของสหรัฐอเมริกาที่กำหนดสันนิษฐานให้ผู้บริหารรับผิดชอบ ก็ จะบัญญัติในรูปแบบที่กำหนด ส่วน “รู้” ก็ต้องรับผิดชอบ มิใช่ถึงขนาดที่กรรมการบริษัทลงมือกระทำจึง จะรับผิดชอบ

ที่กล่าวมาเป็นการวิเคราะห์ในหลักความเป็นธรรมของการบัญญัติกฎหมายความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัท ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับบทต่อไปว่าการบัญญัติกฎหมายดังกล่าวเมื่อพิจารณาถึงประเภทของกรรมการบริษัทซึ่งได้แก่ กรรมการบริหาร และกรรมการที่ไม่ได้บริหารงาน นอกจากนี้ยังมีกรรมการเงาซึ่งกฎหมายไทยยังไม่ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนนั้น ควรบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาของกรรมการบริษัทในแต่ละประเภทแตกต่างกันหรือไม่